

Børge Bak

31. december 1912 – 22. februar 1991

Nekrologer

F.M. Fogh & Jøker

Profesor dr.phil. Børge Bak døde den 22. februar 1991 af sygdom. Hermed afsluttes et livsløst, rigt på begivenheder og menneskelige begivenheder.

Børge Bak boede i København i 1912 og fortsatte dog i mange år afstedt. Til Bak og hans hustru Hildeborg Bak-Hansen kom op på Skovrind i København med hen fra Hørsholmstrøget i København i 1934.

Børge Bak blev cand.mag. i kemi i 1930 og fik sin første som kandidat på Universitetets Kemiske Laboratorium hos professor E. Bille som i 1936 fik Børge Bak universitetets guldmedalje for en beskrivelse af en opgave vedrørende Tarrynsystems sammensætning. Dette arbejde var klassisk organisk, men det bragte ham til at læse, hvorefter et redskab fyldt med molekylærteori kom over i en kemikers hånd. På laboratoriet arbejdede også professor A. Langseth med Raman spektroskopi. Langseth var meget anerkendt for sit apparatur og sine eksperimentelle resultater, og gennem ham fik Børge Bak sin første interesse for anvendelse af spektroskopi på organiske forbindelser. Det var også i disse år, at interessen for anvendelse af Bohrs kvantemekaniske beskrivelse af atomare systemer blev overført til molekyler. Linus Pauling og Bright Wilson skrev den berygtede »Introduction to Quantum Mechanics» i 1935 og Hermann Weyl skrev »The Theory of Group and Quantum Mechanics» i 1928. Det var en periode, hvor mange tog sig overblikket om, at spektroskopien kunne blive kemikernes vigtigste værktøj, hvis

man kunne tilføje flere begreber fra de atomare til de molekylære systemer. I denne periode blev Bak fascineret af Raman og infrarød spektroskopi og det blev selve af molekylære vibrationer som de indeholdt. For at kunne forklare de observerede spektra, var det nødvendigt at beskrive de kræfter, der optrådte mellem atomer i molekylet. Det blev også emnet for Børge Baks doktordisputation »Om molekylære potentialer» fra 1937, hvoraf det findes et udtalelser i *Kemisk Månedsskrift*, bind 25 side 100-102 samme år. Kræfter lagde en stærk begrænsning på alle videnskabeligt arbejde, og det var først ved krigens afslutning, at det var mulighed for at udbygge det eksperimentelle spektroskopiske arbejde.

Børge Bak mistede at rejse, og allerede i de første år efter krigens var han på studieophold ved University of Berkeley i Californien og Ohio State University. Det var gennem disse ophold, han lærte om muligheden for anvendelse af mikroborger til spektroskopi. Med et aldrig svigtende talent for at vurdere nye ideer kendte han lys og opbyggede i København et af verdens første molekylærspektroskopiske laboratorier. Oprindeligt var det molekylærspektroskopien som de bedste muligheder for at skelne meget store og små molekyler fra hinanden som isocinerede Bak. Det blev dog metodens anvendelse til strukturbestemmelse gennem brug af isotopmærkede forbindelser, som kom til at gøre Bak og hans medarbejdere konstant verdens over. Fra 1950 til 1970 blev der således bestemt strukturer af ca. 30 molekyler i Baks laboratorier, og der var et

Nekrologer

Børge Bak

31. december 1912 – 22. februar 1990

(FH Foto & Atelier)

Professor dr.phil. Børge Bak døde den 22. februar 77 år gammel. Hermed afsluttedes et livsforløb, rigt på faglige og menneskelige begivenheder.

Børge Bak fødtes i København i 1912 på årets sidste dag. Han var søn af snedker Th. Bak og dennes hustru Hilmaria Bak. Han voksede op på Østerbro i København, hvor han fra Efterslægtsskabets skole blev student i 1931.

Børge Bak blev cand.mag. i Kemi i 1936 og fik ansættelse som assistent på Universitetets Kemiske Laboratorium hos professor E. Biilmann. I 1938 fik Børge Bak universitetets guldmedalje for en beskrivelse af en opgave vedrørende Tartronsyrens isomeriforhold. Dette arbejde var klassisk organisk, men det bragte ham til at forstå, hvor vigtigt et redskab fysiske undersøgelsesmetoder kan være i en kemikers hånd. På laboratoriet arbejdede også professor A. Langseth med Raman spektroskopi. Langseth var meget anerkendt for sit apparatur og sine eksperimentelle resultater, og gennem ham fik Børge Bak sin første interesse for anvendelse af spektroskopi på organiske forbindelser. Det var også i trediverne, at interessen for anvendelse af Bohrs kvantemekaniske beskrivelse af atomare systemer blev overført til molekyler. Linus Pauling og Bright Wilson skrev den berømte »Introduction to Quantum Mechanics« i 1935 og Hermann Weyl skrev »The Theory of Group and Quantum Mechanics« i 1928. Det var en periode, hvor mange følte sig overbeviste om, at spektroskopi kunne blive kemikernes vigtigste værktøj, hvis

man kunne få overført begreber fra de atomare til de molekulære systemer. I denne periode blev Bak fascineret af Raman og infrarød spektroskopi og den beskrivelse af molekulære vibrationer som de indeholdt. For at kunne forklare de observerede spektre, var det nødvendigt at beskrive de kræfter, der optræder imellem atomer i molekylet. Det blev også emnet for Børge Baks doktorafhandling: »Det indremolekulære potential« fra 1943, hvoraf der findes et autoreferat i Kemisk Månedssblad, bind 24 side 100-102 samme år. Krigen lagde en stærk begrænsning på alt videnskabeligt arbejde, og det var først ved krigens afslutning, at der var mulighed for at udbygge det eksperimentelle spektroskopiske arbejde.

Børge Bak elskede at rejse, og allerede i de første år efter krigen var han på studieophold ved University of Berkeley i Californien og Ohio State University. Det var gennem disse ophold, han lærte om mulighederne for anvendelse af mikrobølger til spektroskopi. Med et aldrig svigtende talent for at vurdere nye ideer vendte han hjem og opbyggede i København et af verdens første mikrobølgespektroskopiske laboratorier. Oprindeligt var det mikrobølgespektroskopis principielle muligheder for at skelne meget store antal molekyler fra hinanden som fascinerede Bak. Det blev dog metodens anvendelse til strukturbestemmelse gennem brug af isotopmærkede forbindelser, som kom til at gøre Bak og hans medarbejdere kendte verden over. Fra 1950 til 1970 blev der således bestemt struktur af ca. 70 molekyler i Baks laboratorier, og der var et

stærkt internationalt samarbejde med forskere fra andre discipliner som hyppigt gæstede København.

Såvel finansiering af apparatur som professorater var også i 50'erne yderst vanskelig at skaffe. Børge Bak var derfor flere gange ved at sige ja til udenlandske tilbud om stillinger inden det i 1957 lykkedes at få oprettet et ekstraordinært professorat i molekylspektroskopi og dermed sikere, at han forblev i Danmark. I 1957 besøgte Bak Varian Associates i Californien, og der så han præsentationen af det første kommercielle analytiske NMR apparatur. Som ofte før, forstod han straks betydningen af en ny metode, (Ingeniørens Ugeblad den 21. juni 1958), og gennem et ihærdigt slid lykkedes det ham at samle midler til at opstille det første analytiske NMR spektrometer i Nordeuropa i 1960.

I den udvikling der også foregik ude i verden blev Baks laboratorium usædvanligt, fordi det var atypisk i sin opbygning. Laboratoriet blev udbygget som en refleksion af hans egne færdigheder: Kemisk præparation specielt af isotopsubstituerede forbindelser, elektronisk fingerfærdighed, omhyggelig måleteknik og teoretisk fortolkning af opnåede data. Børge Bak sørgede for at udvælge sine medarbejdere, så deres kvalifikationer kunne styrke disse områder. Da Børge Bak formåede at skabe koordinering i laboratoriets arbejde lykkedes det at skabe en profil, som blev kendt og respekteret i internationale forskerkredse. Fra Børge Baks hånd foreligger der omkring et par hundrede afhandlinger i danske og internationale tidsskrifter. Som international anerkendelse for sine aktiviteter blev han medlem af redaktionen af flere faglige tidsskrifter. Ved udflytningen til H. C. Ørsted Institut fik Bak sin egen afdeling med gode lokaleforhold, og i 1965 blev Bak ordinær professor i molekylspektroskopi ved Københavns Universitet. Samme år var han arrangør af den 8. internationale spektroskopikonference. Dette arrangement var, med sine næsten 1.000

deltagere, en kraftanstrengelse for Børge Bak, men det var også en af de lejligheder, hvorved man fik hans evne til at brillere i socialt samvær at se.

Til fremme af forståelsen for det fagområde, der fascinerede ham selv, grundlagde han i 1957 »Dansk Forening for Molekylspektroskopi«, og han var dens dynamiske formand i mange år.

Børge Bak var en fremragende underviser. Han forstod at begejstre sine studerende, og han kunne få dem til at se de perspektiver, han selv så. Han skrev en lærebog i molekylspektroskopi »Elementary Introduction to Molecular Spectra« 1954. I 50'erne og 60'erne var Børge Bak ekstern lektor ved Danmarks tekniske Højskole i spektroskopi, samtidig med at han underviste de studerende på universitetet.

Overfor dansk industri var Børge Bak en utrættelig fortaler for den praktiske anvendelse af spektroskopi som målemetode, og han udførte et stort arbejde med at rådgive danske virksomheder. Dette bidrog til, at han i 1957 fik titeldet Gjorde sin.

Disse aktiviteter gjorde ham naturligt til medlem af Videnskabernes Selskab og af Akademiet for de tekniske Videnskaber.

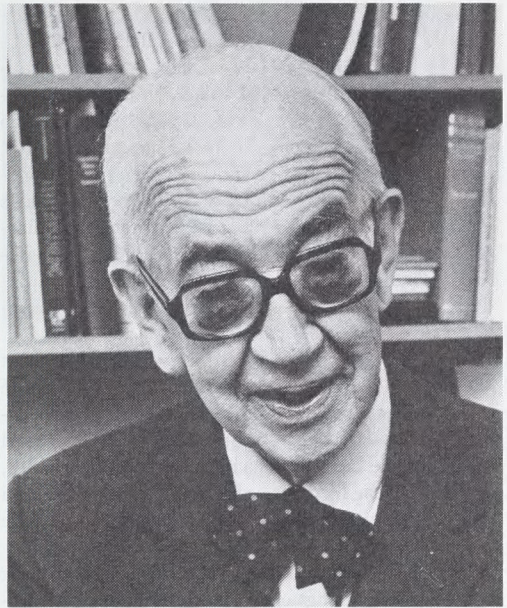
Professor Børge Bak var desuden medlem af Kungl. Fysiografiska Sällskapet, Lund 1969; medlem af bestyrelsen for Proteinkemisk Institut 1970; medlem af Kungl. Vetenskapsakademien, Stockholm 1974, af Vid. Acad. Oslo 1975. Konsulent for Sveriges naturvidensk. Forskningsråd 1976 og 1978.

Livet igennem voksede betydningen af familielivet for Børge Bak og han kunne derfor med udelt glæde koncentrere sig om sin familie – sin kone, sine børn og børnebørn – i sit otium. Det blev et godt liv også selv om sygdom de seneste år gjorde kræfterne mere sparsomme. Vi vil mindes Børge Bak, som menneske og som kemiker, med glæde.

Daniel H. Christensen, Kjeld Schaumburg

Poul Bonnevie

15. juni 1907 – 1. april 1990

(Erik Jul Fotografi)

Poul Bonnevie blev i 1948 professor i hygiejne ved Københavns Universitet og dermed bestyrer af Universitetets Hygiejniske Institut og Budde Laboratoriet etableret for midler testamenteret af en af forkæmperne for faget i slutningen af forrige århundrede, Wilhelm Christian Budde. Institutet havde til huse i en selvstændig bygning på Blegdamsvej, nabo til Bohr-Institutet.

På dette tidspunkt havde Poul Bonnevie allerede opnået international anerkendelse for sit banebrydende arbejde omkring ekzemfremkaldende stoffer i arbejdsmiljøet. Interessen for dette problem fik han gennem sin kliniske videreuddannelse i det dermato-venerologiske speciale, især på Finseninstitutets dermatologiske afdeling, som han med korte afbrydelser var knyttet til fra 1932-39 – først som frivillig assistent og umiddelbart før udbruddet af 2. verdenskrig som 1. reservelæge. I 1939 forsvarede han sin disputats: »Aetiologie und Pathogenese der Eczemkrankheiten« for den medicinske doktorgrad. Under besættelsen var Poul Bonnevie 1. reservelæge på Rudolph Berghs Hospital, som var Københavns kommunes – nu nedlagte – specialhospital for dermato-venerologi.

Efter krigen fik han ansvaret for den kliniske arbejdsmedicin som klinikchef for Rigshospitalets arbejdsmedicinske klinik 1946-54.

Parallelt med hospitalskarrieren engagerede han sig også i det forebyggende arbejde for forbedring af arbejdsmiljøet gennem sin tilknytning til det daværende Fabrikdirektorat først som assisterende læge ved –

senere leder af – direktoratets Erhvervshygiejniske Undersøgelser 1935-45 og derpå som overlæge 1945-55. I samme periode blev han også knyttet til arbejdet med vurdering af arbejdsskader som læge i Direktoratet for Ulykkesforsikringen 1938-55.

Poul Bonnevie var således fra midten af 1930'erne blandt pionererne i den første generation af arbejdsmedicinere i Danmark, der fik sat system i kontrollen med en lang række helbredsskadelige faktorer i arbejdsmiljøet. Som formand for Landbrugsministeriets Giftnævn 1954-78 og for Øresunds Vandkomité 1960-65 var han senere også aktivt involveret i de tidlige forsøg på at gennemføre og håndhæve miljøkrav overfor den tiltagende forurening.

Ved udnævnelsen til professor i Hygiejne i 1948 stod Poul Bonnevie særdeles vel rustet på et af de centrale områder i et fag, der dengang var bredt defineret som »de dele af lægevidenskaben, der handler om sundheden og betingelserne for dens opnåelse og bevarelse« – »med særlig vægt på de ydre betingelser af enhver art, hvorunder mennesket lever og den måde, hvorpå mennesket opfører sig i forhold til disse«.

Med betydelig energi kastede Poul Bonnevie sig derefter ind i arbejdet på at mestre også de mange andre aspekter af sit nye fag – et arbejde der blandt andet kom til udtryk i den række af lærebøger, han publicerede i 1950, 1958 og 1970 og som i stigende grad afspejlede den stærke udvikling i vor viden om og forståelse for betydningen af interaktionen mellem miljø, helbred og samfund.

Og ligesom i sin tidligere indsats på det arbejdsmedicinske område tog han også aktivt del i nye initiativer til praktisk indsats: Han var således med i initiativet omkring etablering af Landsforeningen for Mentalhygiejne (formand for forretningsudvalget 1948-55 og 1958-70) og Mentalhygiejnisk Forskningsinstitut, ligesom han i mange år var hovedkraften i anstrengelserne for via Komitéen for Sundhedsoplysning, hvis formand han var 1965-86, at tilvejebringe et kvalificeret materialegrundlag for sundhedsoplysningsvirksomheden i Danmark. Ligeledes var han med i initiativet til udgivelse af bladet Helse i hvis redaktionskomité han sad 1955-86.

Parallelt hermed var Poul Bonnevie i mange år et aktivt medlem af Lægeforeningens Hygiejnekomité (1940-70) og af styrelsen for Selskabet for Sundhedsplejen (1946-83), der nok var etableret i analogi med angelsaksiske landes Associations of Public Health, men som aldrig fik den samme gennemslagskraft her i landet – måske på grund af den måde, man havde valgt at oversætte begrebet Public Health på.

Også i sin funktion som redaktør af Ugeskrift for Lægers afsnit Fagligt og Socialt (1946-66) og medredaktør af Nordisk Medicin, Sundhedsplejen, Danish Medical Bulletin og Bibliotek for Læger bidrog Poul Bonnevie til at fremme forståelsen for sit fags betydning både som lægevidenskabelig disciplin og som praktisk samfundsmedicinsk indsatsområde.

Med den nye studieplan for det lægevidenskabelige studium, som gennemførtes fra 1967, skete der en opdeling af det hidtidige fag Hygiejne i henholdsvis Social Medicin – med hovedvægten på studiet af sygdommes sociale årsger og sociale konsekvenser samt studiet af samfundets indsats til bekæmpelse af sygdom og fremme af sundhed – og det, der nu kaldes Miljømedicin – med hovedvægten på fysiske og kemiske miljøfaktorerets betydning for sygdom og sundhed.

I den anledning blev professoratet i 1969 delt, og Poul Bonnevie valgte at overtage det nyetablerede professorat i social medicin, som han bestred indtil sin afgang i 1977. Han bevarede imidlertid til sin død en vis skepsis med hensyn til det hensigtsmæssige i denne skilsmisse mellem hygiejnefagets fysiske-kemiske og sociale aspekter. Dette kom blandt andet til udtryk i hans mange tiltænkninger i den faglige debat, hvor han også længe efter sin fratræden deltog med samme engagement i såvel socialmedicinske som miljømedicinske diskussioner.

Poul Bonnevie opfyldte ved siden af varetagelsen af sit fags udvikling også sine akademiske forpligtelser som medlem af fakultetsrådet og dekan i flere omgange – altid med det overblik og den sans for detaljen, som var typisk for ham. Hans universitetspolitiske engagement startede iøvrigt allerede i studietiden, hvor han endte som formand for det samlede studenterråd i 1931, og fortsatte i Foreningen af professorer ved de højere læreanstalter, hvor han sad som formand 1957-71.

Men også uden for universitetsverdenen var der brug for hans betydelige organisationstalent. Det indebar en lang række af kollegiale tillidsposter i og uden for Lægeforeningen: Først som formand i Foreningen af yngre Læger 1937-38 og som dennes repræsentant i Lægeforeningens hovedbestyrelse 1938-41 og senere – efter en lang periode som faglig redaktør – som formand for samme hovedbestyrelse 1961-64. Formandskabet for professorforeningen førte dernæst til et næstformandskab i Danske Statsemedsmænds Samråd 1965-70 og medlemskab af tjenestemandskommissionen, hvorved Poul Bonnevie blev en nøgleperson i bestræbelserne for at etablere en akademisk centralorganisation.

Trods denne særdeles udadvendte og mangesidige aktivitet oplevede mange Poul Bonnevie som en noget tilbagetrukket person med en vis akademisk distance til omverdenen. Dertil bidrog hans ikke altid lettilgængelige kommunikationsform både skriftligt og mundtligt. På samme måde virkede også hans åbenbare præference for at arbejde på de indre linier – ofte med spændende og utraditionelle ideer. Det kunne derfor ofte være svært at følge med i hans mange og fantasifulde ideer og initiativer.

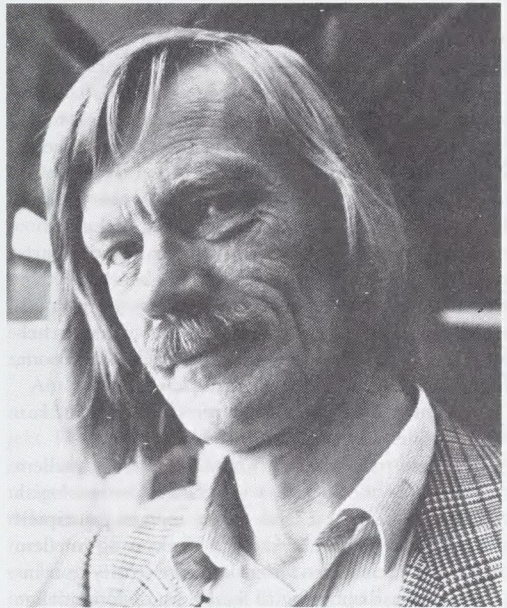
De afos, der fik det privilegium at komme tættere på Poul Bonnevie lærte at påskønne hans enestående analytiske evner og hans vilje til at sætte sig ind i den enorme vidensmængde han anså det for nødvendigt at beherske, før man kunne udtale sig med videnskabelig vægt.

Ved Poul Bonneviets bortgang mindes vi en epoke, som for lægevidenskaben og dens ansigt udadtil i høj grad blev præget af denne mands utrættelige indsats for at tilvejebringe, intellektuelt bearbejde og videregive sundhedsrelevant viden. Han foretrak rollen som grå eminence, men han har efterladt varige spor af sin indsats.

Erik Holst

Anders Boserup

15. januar 1940 – 4. maj 1990

Anders Boserup var født i København, men fik en stor del af sin skoleuddannelse i Genève, hvor hans forældre, Ester og Mogens Boserup i en årrække havde deres arbejde. Efter et års studier i New-Delhi, Indien, tog Anders Boserup til København for at læse fysik. Han blev magister i teoretisk fysik ved Niels Bohr Institutet 1965, og var det følgende år ansat som forsker ved dette institut. Fra 1966-1972 var han ansat som kandidat- og seniorstipendiat ved Københavns Universitet, knyttet til Institut for Freds- og Konfliktforskning i København og til SIPRI i Stockholm. Fra 1973 og til sin død var han lektor ved Sociologisk Institut i København. Fra 1968-1970 var Anders Boserup medlem af Seidenfaden kommissionen (regeringens kommission om dansk sikkerhedspolitik), og fra 1976-1984 rådgiver i nedrustningspørgsmål ved FN i New York. Fra 1984 var han medlem af The Independent Commission on World Security Alternatives i New York. Anders Boserup var gennem mange år aktiv i Pugwashbevægelsen og beklædte i udlandet såvel som herhjemme en lang række poster som ekspert i sikkerheds- og nedrustningspørgsmål.

Den franske filosof Louis Althusser skriver i sit store værk om Karl Marx, at vi alle sammen læser Kapitalen. Måske læser vi ikke alle de bøger, Marx skrev, men så læser vi dem i den historie, der udspiller sig omkring os til daglig.

I dag kan vi med rette sige det samme om Anders Boserups udarbejdelse af det »defensive forsvar«. Det

skyldes, at dette begreb ikke er en forsvarsmodel, sådan som mange forestiller sig det. Det skal tværtimod forstås som en gennemtænkt proces, der er sådan struktureret, at staterne gensidigt tvinger hinanden til nedrustning, fordi et ikke-truende forsvar på begge sider er modpartens angrebsevne overlegent¹.

I disse år kan vi læse denne proces i de kolossale forandringer, der sker omkring os. I hastigt tempo er processen i de seneste år nået frem til stadig nye typer af problemstillinger, som Anders Boserup imødeså og tænkte igennem, og som regeringsrådgivere i Øst og Vest derfor løbende drøftede med ham.

Alligevel var dette engagement i international sikkerhedspolitik kun en mindre gren af Anders Boserups videnskabelige projekt. Han nåede længere rundt i sit videnskabelige arbejde, end de fleste når i et langt liv.

I realiteten lå Boserups hovedindsats i videnskabs-teorien. Den betragtede han som en nøgle til behandling af mange forskellige problemstillinger, og hans arbejde hermed var et vedvarende udgangspunkt, som blev anvendt på utallige emner.

Nogle af de vigtigste var hans opsigtsvækkende analyser af konflikterne i Nordirland², hans arbejde med ikke-voldsforsvar og med krigens teori³, og hans store indsats indenfor produktionsmåde-teorien. Man kan også nævne hans arbejde med naturvidenskabernes teorihistorie, med metamatematikken, med oprustningsproblematikken⁴, for ikke at glemme hans sammenhængende arbejde med livsformsteori, statsteori og teorihistorie.

Dette er kun hovedpunkterne i et vidt forgrenet net af emner, som Boserup beskæftigede sig med i en stadig dialog med folk over hele verden.

Indenfor videnskabsteorien videreførte Anders Boserup den strukturdialektiske »Københavnerskole«, som sprogforskeren Louis Hjelmslev og fysikeren Niels Bohr før ham havde repræsenteret. Boserup tilførte den nye, originale træk gennem sit arbejde med Leibniz, Hegel, Bourbaki, Bachelard og Althusser.

De videnskabelige fremskridt op igennem den europæiske tænknings historie betragtede han som et resultat af en speciel – og ganske overset – måde at udvikle teoretiske begreber på. En arbejdsmåde som heller ikke videnskabsteorien selv kunne slippe udenom, hvis den skulle have videnskabelig karakter.

Den videnskabsteoretiske kerne i hans arbejde kan kort karakteriseres ved fire grundtræk:

For det første er der et fundamentalt skel imellem videnskab og ideologi. Det er ikke et epistemologisk skel imellem sand og falsk viden, men et principielt skel imellem teoris forskellige struktur og imellem deres anvendelse. Den videnskabelige teori er intensionallogisk opbygget til forskel fra de almindelige ekstensionallogiske teorietyper. Stik imod al gængs filosofisk børnelærdom er netop det grunden til, at videnskaben gør det muligt igen og igen at bryde radikalt med det etablerede begrebssystem, således at en selvoverskridende teoriudvikling kan finde sted.

For det andet betyder den intensionallogiske teori-form, at videnskabens begreber ikke henter deres indhold fra de ting, man observerer. Begrebernes indhold hidrører derimod fra den teoretiske udvikling af de logiske relationer imellem dem. Hvor forskning i almindelighed arbejder med klassifikation af tingene, så indebærer den videnskabelige teori-form, at begreberne specificeres af deres indbyrdes relationer i en selvstændig begrebsstruktur.

For det tredje er videnskaben dybt afhængig af dens praktiske anvendelse. Karakteristisk for naturvidenskaberne er, at de først kom ind i en selvoverskridende udvikling, da deres udsagn for alvor blev sat på spil i en teknologi og produktion, som tog de teoretiske begreber i brug. Samfundsvidenskaberne er mindst lige så afhængige af at blive brugt, sat på spil og prøvet af i arbejdet med praktiske problemstillinger. Sit blik for at få arbejdet med de grundlæggende teoretiske problemstillinger og arbejdet med at gennemtænke væsentlige, praktiske spørgsmål til gensidigt at berige hinanden havde Anders Boserup ikke mindst fra sin mor, Ester Boserup⁵.

For det fjerde er videnskaben derfor selv en proces, der skrider frem gennem kritisk analyse og negation af de etablerede begreber. I overensstemmelse med de to ovennævnte træk er en videnskabelig teori konstant på en dobbelt prøve:

1. Rummer den logiske huller, er den overalt konsi-

stent, er der inddraget forudsætninger, som ikke kan bære?

2. Er den samtidig i stand til at gennemlyse de sammenhænge og bringe orden i de ræsonnementer, som den er et redskab til at analysere?

Det førstnævnte er kravet om, at den teoretiske struktur selv er modsigelsesfri. Det andet er kravet om hensigtsmæssighed, dvs. spørgsmålet om, hvorvidt begreberne kan klarlægge de praktiske problemstillinger, som teorien omhandler.

Kernen i Anders Boserups tænkning var, at hemmeligheden i videnskabernes evne til at overskride sig selv ligger i deres logiske struktur. Det er fordi den videnskabelige teori er logisk selvberørende, at den for alvor sættes på spil overfor kendsgerningerne. Netop derfor er den ikke bare et deduktivt system, men et analyseredskab der tager ved lære af at blive brugt.

I Boserups eget arbejde blev nye begreber altid skabt i polemik med de hidtil herskende opfattelser af det pågældende emne, og så snart et nyt begreb var etableret, var det dets egen tur til at blive beskudt og problematiseret. Et begrebs rette plads er at finde i dialektikkens store kogekar.

Denne arbejdsmåde virkede både ikonoklastisk og rædselsvækkende for folk, der sad trygt og fast i deres faglige, institutionelle bastioner.

Anders Boserups tænkning er kommet til fuld udfoldelse i det langsigtede arbejde med at skabe grundlaget for en helt ny statsteori. For ti år siden var der ingen af os, der drømte om, at det store besvær med at løse den historiske materialismes indre dilemmaer senere skulle løbe sammen med udviklingen af krigens teori og vort arbejde med Hegels anerkendelsesbegreb for at lægge grunden til en overordnet statsteori.

Ikke desto mindre afdækkede arbejdet med så forskellige begreber som produktionsmåde, krig, livsform og selvbevidsthed en kerne af grundlæggende teoretiske sammenhænge, som gjorde det oplagt at bryde fundamentalt med den klassiske europæiske opfattelse af staten⁶. Fra at betragte staten som en sammenslutning af individer eller institutioner, der er baseret på varetagelse af indre funktioner i det enkelte samfund, måtte staten dybest set betragtes som et suverænitethævdende og anerkendt medlem af et statssystem.

I stedet for at anskue staten nedefra og indefra måtte den modsat anskues udefra og oppefra. Fra at hvile på en samfundsorganisme måtte dens begreb baseres på forsvarsevnen. Fra at betragte staten som en sammenslutning af individer eller klasser måtte statssystemet betragtes som en proces, der opsplitter verden i individuelle stater. Eller med et af Anders Boserups yndlingsudtryk, så måtte statsteorien fra at være en »fusionsteori« ombygges til en »fissionsteori«⁷.

Arbejdet med den nye statsteori har ført os vidt omkring i kulturhistorien, fordi studiet af horder, stammer, bystater og de tidlige imperier er af fundamental

betydning for at begribe statens grundlæggende og almene træk. Samtidig synes dette arbejde at kaste et helt andet lys over den globale transformationsproces, vi selv står midt i, end man er vant til at forestille sig:

Hvis staten dybest set er baseret på den gensidige anerkendelse imellem en flerhed af stater, så er staten i sidste instans baseret på sin egen evne til at afkræve de andre staters anerkendelse. Staten er med andre ord baseret på forsvarsevnen, det vil sige på sin krigsevne. Hvis staten er baseret på krigen, så må der ske noget fundamentalt med statens væsen, når der udvikles våben, som umuliggør krigen, fordi denne ikke kan undgå at eskalere til kollektivt selvmord. Det var Anders Boserups tese, at situationen efter anden verdenskrig på grund af atomvåbnenes udvikling og spredning måtte tænkes som et gammelt, globalt statssystem, der mister sit fundament, fordi der skabes terminale våben, som umuliggør afgørende slag imellem supermagterne.

I lyset af den nye statsteori går efterkrigstidens transformationsproces derfor langt dybere, end folk tror. Den handler ikke blot om en global omlægning af strategiske koncepter, militære styrkeforhold og internationale regimer. Den er et led i et grundlæggende historisk brud, hvori staterne fundamentalt ændrer karakter. Med neolitikum introduceredes »the decisive battle« i historien, med de terminale våben rinder denne epoke ud.

Heldigvis nåede Anders Boserup et halvt år inden der gik hul på Øst-Vest relationerne, at beskrive dybden i denne proces, da han i forordet til bogen »Lønkapital under folkestyre« – i hans typisk koncise form – præsenterede sin analyse af de grundlæggende sammenhænge imellem de militære, de politiske, de økonomiske og de kulturelle sider af den igangværende forandringsproces⁸.

For Boserup var studiet af verdenshistorien en forudsætning for at sikre teoriens almene grundbegreber den påkrævede generalitet, mens arbejdet med den øjeblikkelige situations praktiske problemer med at forstå og at håndtere udviklingen var en kilde til at overskride gamle og veletablerede teoretiske fordomme.

Samspillet imellem statsteorien og den internationale sikkerhedspolitiske problematik belyser, hvorledes arbejdet med de rene teoretiske begreber gør det muligt at stille skarpt på problemer, dimensioner og relationer, som hverdags erfaringerne og det praktiske arbejde ikke har øje for. Men det belyser også, at netop det at beskæftige sig med de praktiske problemstillinger tvinger os til at tænke det igennem, som den rene teoretiske spekulation ikke af sig selv ville være stødt på – og til at korrigere på de teoretiske forudsætninger.

Anders Boserup ville ikke være nået frem til at lokalisere statsteoriens kerne i suverænitetsforholdet, hvis ikke han havde beskæftiget sig med det praktiske problem om styrkebalance imellem stormagterne. Omvendt ville han ikke have kunnet bidrage med den

praktiske løsning på balanceproblemet i form af asymmetri – dvs. at gensidig defensiv overlegenhed imellem staterne er det eneste der kan sikre et robust statssystem af fredelig karakter – uden at anvende den teoretiske erkendelse, som det samtidige arbejde med statsbegrebet kastede af sig.

Denne kombination krævede ikke blot en skarp matematisk sans for at lokalisere den logiske kerne i et teoretisk problem, men også en udviklet sans for at tale med og lytte til folk og forstå de forskellige involverede parter tankegange på deres egne præmisser. Jeg har mange gange oplevet, at Anders i den grad kunne sætte sig ind i andres tankegang, at folk troede, han selv delte deres synspunkt.

Anders Boserup var gennem alle årene indstillet på at skabe nye institutionelle rammer for dette livsprojekt. Det tidligste initiativ, jeg selv blev deltager i, var et videnskabsteoretisk undervisnings- og forskningsseminar om strukturel dialektik, han som metodelærer på Sociologisk Institut startede i 1974 sammen med filosofen Helmuth Hansen. De havde begge en baggrund i fysikken og det videnskabelige miljø omkring Bohr, men kunne sammen skabe et gnistrende videnskabsteoretisk spændingsfelt, fordi Helmuth Hansens baggrund i den logiske empirisme stod i så klar kontrast til Boserups hegelianske dialektik. Ideen var at formidle viden om arbejdsmåder i de strukturelle naturvidenskaber til samfunds- og kulturforskningen, men uden at gå igennem de vanlige positivistiske og hermeneutiske filosofiers forvrængninger af naturvidenskabernes teoretiske analysemetoder.

Dette seminar blev et af de længste på Københavns Universitet i nyere tid, det foregik hver torsdag eftermiddag og samlede i femten år folk fra alle fagområder på universitetet. Af mange vil disse seminarer blive husket som en guldalder i teoretisk henseende, og som en forbilledlig pædagogisk institution.

Det seneste initiativ Anders Boserup søsatte var EUCIS, European Centre for International Security. Dette forskningscenter kunne forankres i et internationalt netværk på topplan, fordi der her var skabt stor interesse for anvendelse og videreudvikling af det defensive forsvar som nøgle til nedrustningen⁹.

Selv kollegerne i de udenlandske afdelinger af EUCIS havde vanskeligt ved at forstå, at det defensive forsvar videnskabeligt set var en detalje i Boserups arbejde, fordi dette strategiske koncept nu fik så stor politisk betydning for Europa og stormagterne og empirisk set fyldte så meget. Anders Boserup var imidlertid selv ganske uimponeret af denne situation, fordi ideen om gensidig defensiv overlegenhed i et større historisk og teoretisk perspektiv blot var at betragte som et strategisk redskab til at forstå, fremme og håndtere overgangen fra det klassiske statssystem baseret på muligheden for at føre konventionelle krige imellem stormagterne til atomalderens kommende og grundlæggende anderledes statssystemer.

At det nye statssystem og dets konsekvenser for staternes indre indretning endnu ikke var på dagsordenen i den internationale forskerverden, sammenlignede Boserup med situationen for ti år siden, da begrebet defensivt forsvar også mødte uforståen alle vegne. Derfor gjaldt det som sædvanligt om at skabe en basis for at få arbejdsro og selv gå i gang sammen med de nærmeste medarbejdere. Så ville København igen om nogle år være et hestehoved foran på et nyt område.

På trods af sin alt for tidlige død nåede Anders Boserup at sætte sig varige spor i europæisk tænkning. For mange blev det et kostbart privilegium at blive lært op og arbejde sammen med ham i forbindelse med de videnskabelige projekter.

Thomas Højrup

1. Se f.eks. artiklen »A Way to undermine Hostility« i Bulletin of the Atomic Scientists, september 1988. Eller de to kronikker i i Information: »Krigsforebyggelse ved defensivt forsvar«, 6.6.1985, og »Nøglen til nedrustning og sikkerhed i Europa«, 13.3.1987.
2. Præsenteret på dansk i artiklen »Motsætninger og kampe i Nord-Irland«, Kurasje nr. 8, 1973.
3. Se A. Boserup & Andrew Mack: Krig uden våben, Ikke-vold som nationalforsvar. Kbh. 1970.
4. Se artiklen: »The Real Problems about Nuclear Forces in Europe« i bogen The Arms Race at a Time of Decision, redigeret af J. Rotblat & A. Pascolini, Macmillan Press, London 1983, og artiklen: »The Distinction between Deterrence and Defence« i bogen Before it's too late – the Challenge of Nuclear Disarmament udgivet af World Council of Churches, Geneva 1983.
5. Dette illustreres f.eks. af Boserups brevveksling med Gorbachev i det afgørende efterår 1987. Bl.a. omtalt af Martin M. Kaplan i The Bulletin of the Atomic Scientists Vol. 45, No. 8, oktober 1989.
6. Beskrevet i efterskriftet til bogen Det glemte folk. 4. udg. 1989.
7. Statsteoriens grundlæggende begreber er præsenteret i den danske udgave af Carl von Clausewitz' værk Om krig, bind 3, i kapitlet »Staten, samfundet og krigen hos Clausewitz« af Anders Boserup. Rhodos 1986.
8. Forordet i bogen Lønkapital under folkestyre. ØD-planernes strukturfejl og deres ophævelse. Udgivet af EUCIS og Rosinante/Munksgaard 1989.
9. Se den omfattende bog med titlen The Foundations of Defensive Defence, redigeret af A. Boserup og Robert Neild (Macmillan 1990), hvor både de grundlæggende begreber og den konkrete omstrukturering af styrkerne bliver indgående behandlet.

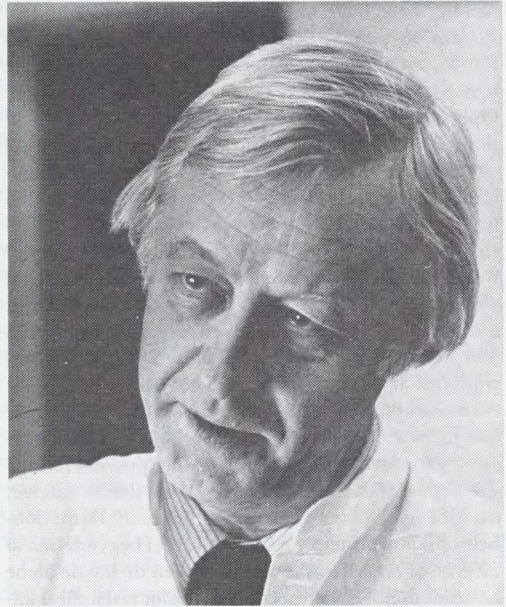
Christian Crone

1. februar 1926 – 2. august 1990

Ved Christian Crones død har universitetet mistet en fremtrædende forsker og en markant personlighed, som bidrog stærkt til at give universitetet profil og anseelse langt ud over landets grænser.

Christian Crone blev født i 1926 i København som søn af Frederik Lønborg Crone og Betty Crone, født Bredsdorff. Faderen var cand.jur. og forsikringsdirektør. Han var en indflydelsesrig person i forsikringsverdenen og spillede en afgørende rolle ved oprettelsen af universitetets Institut for eksperimentel Medicin og Kirurgi. Moderen medbragte fra sin opvækst i Flensborg en dyb interesse for musik, og denne samt litteratur og billedkunst indtog en fremtrædende plads i Christian Crones hjem. Selv var han livet igennem stærkt optaget af disse sider af menneskelig kreativitet. Han fremholdt også, at et utraditionelt og frisindet levested i hjemmet havde sat sit præg på hans udvikling.

Crone blev student i 1944, og samme år påbegyndte han det lægevidenskabelige studium, som han afsluttede i 1952 med præ. Allerede under 1.-dels studiet nærrede han særlig interesse for fysiologien, og i sommeren 1946 deltog han og nogle holdkammerater i et kursus i Cambridge, hvor fremtrædende forskere virkede som lærere. Dette og et halvt års ophold som student ved Sorbonne under 2. del bidrog til at give ham det udsyn og de sprogkunderskaber, som blev så betydningsfulde for hans senere virke. Hans interesse for andre sider af universitetslivet – og engagement i tidens venstreradikale strømninger – fremgår bl.a. af hans virke som redaktør af Studenterbladet i 1950-51.

(Foto: John Johnson)

Efter embedseksamen og aftjent værnepligt fulgte 4 års ansættelse i kliniske stillinger, overvejende på Kommunehospitalets 3. afdeling. Det videnskabelige arbejde blev indledt i turnustiden med besvarelse af en prisopgave i teoretisk medicin; besvarelsen blev belønnet med guldmedalje. Under arbejdet på hospitalsafdelingerne modtog Crone også vigtige impulser til den kommende forskning. Deltagelse i den nylygt indførte hæmodialysebehandling og i måling af organ-gennemblødning a.m. Kety-Schmidt gav således indblik i de faktorer, der begrænser passiv stofpassage gennem membraner.

Særlig betydningsfuldt var det dog, at han fik til opgave at indføre Hamiltons indikator-fortyndingsmetode til bestemmelse af hjertets minutvolumen (lungekarrenes perfusionshastighed). Det var nemlig under arbejdet hermed, at Crone fik den tanke, at man ved at kombinere injektionen af intravaskulært indikatorstof (nu referencestof) med injektion af et teststof kunne få oplysning om lungekapillærernes permeabilitet for teststoffet. Det valgte teststof, ethanol, trængte ganske vist så let gennem kapillærerne, at data ikke kunne anvendes til bestemmelse af permeabiliteten, men princippet for det kommende disputatsarbejdes metode var klarlagt.

I 1957 blev Crone ansat som videnskabelig assistent ved Medicinsk-fysiologisk Institut. Her gik han hurtigt i gang med at foretage bestemmelser af kapillærpermeabilitet efter det princip, som de omtalte forsøg med ethanol havde ført frem til. Den metode, han an-

vendte, betegnede han indikator-diffusionsmetoden. Et centralt punkt i denne var at bestemme den fraktion af et teststof, som under en enkelt kapillærpassage blev afgivet fra blodet, den såkaldte ekstraktion, E. Oplysning om denne blev opnået ved samtidig injektion af kendte mængder intravaskulært referencestof og teststof i arterien til et organ (væv) og måling af stoffernes koncentrationer i successive prøver af veneblod fra organet. Forløbet af koncentrationen af referencestof i prøverne kunne nu (efter normalisering) give oplysning om det forløb, som koncentrationen af teststof ville have haft, såfremt intet teststof var blevet afgivet fra blodet under passage gennem organets kapillærer. Ved at sammenholde forløbet af de aktuelle koncentrationer af teststof i veneblodet med det beregnede »tabsfrie« forløb kunne det nu beregnes, hvilken fraktion af teststof, der efter indløb i organets mikrokarsystem var blevet tilbage i en veneblodprøve. Hermed var det også klarlagt, hvilken fraktion der var afgivet fra blodet til vævet gennem karvæggen. Dette dobbeltindikatorprincip var introduceret i begyndelsen af 50'erne af amerikanske forskere, men de havde alene anvendt målte E-værdier som index for teststoffers kapillærpermeabilitet. Derved blev det ikke tilgodeset, at blodperfusionens hastighed er medbestemmende for størrelsen af ekstraktionen, og at denne derfor er insuffisient til karakterisering af kapillærvægges kapacitet for diffusiv passage af teststof.

Det er Crones fortjeneste, at han tog dette forhold i betragtning og kombinerede målte E-værdier med værdier for blodperfusion og dermed kunne udtrykke resultaterne som PS-værdier, d.v.s. som produkter af permeabilitetskoefficienter (P-værdier) og organets kapillære overfladeareal (S). For at gennemføre dette blev der brugt en meget simpel model, der analogiserede organets mikrokarsystem med et enkelt cylindrisk rør med konstant perfusion og ens permeabilitet over hele fladen. For denne model blev der udledt en ligning, hvoraf et PS-produkt fremgår som funktion af blodperfusionens størrelse (F) og ekstraktionen [$PS = -F \ln(1 - E)$]. En forudsætning ved udledningen er, at den målte ekstraktion er så lav, at det med rimelighed kan antages at koncentrationen af teststof på kapillærens udside forbliver negligeabel under kapillærpassagen. Beregning af et PS-produkt fra en målt (lav) ekstraktion krævede således en værdi for blodperfusionen, og omregning af PS-produktet til en P-værdi krævede yderligere kendskab til organets funktionelle kapillæroverflade. I begge tilfælde anvendte Crone, som mange efter ham, værdier fra litteraturen. Han var selvsagt klar over, at således beregnede P-værdier ville være behæftet med betydelig usikkerhed. Derimod var det, som han fremhævede, muligt at opnå meget præcise værdier for forholdet mellem to teststoffers P-værdier, en information der er værdifuld ved vurdering af dimensionerne af de »kanaler« i kapillærvæggen, som hvilke nogle stoffers diffusive passage foregår.

Indikator-diffusionsmetoden blev brugt til bestemmelse af P-værdier (PS-produkter) for et stort antal stoffer i kapillærer i forskellige organer. Undersøgelserne sigtede specielt mod at klarlægge permeabilitetsforholdene i hjernen, som var dårligt belyst. Forholdene blev dog også undersøgt i andre organer, især ekstremiteter, primært med henblik på at skabe mulighed for sammenligning.

I undersøgelserne indgik et stort analysearbejde, der var særdeles tidskrævende, ikke mindst når der blev anvendt ^{14}C -mærkede stoffer, hvor aktivitetsbestemmelse dengang foregik med våd foraskning og udpladning som BaCO_3 . Arbejdet var, som det dengang var almindeligt, emandsværk med begrænset teknisk assistance og uden professoral styring. Alligevel gav Crone ofte senere, med en blanding af vemod og stolthed, udtryk for, at denne tid på det gamle institut nok var den, der havde beredt ham størst tilfredsstillelse og glæde.

Undersøgelserne førte til en række betydningsfulde resultater. For hjernekapillærene (blodhjernebarrieren) blev det fastslået, at permeabiliteten for en række hydrofile stoffer (inulin, sukrose, fruktose og glycerol) var særdeles lav, og indtil to størrelsesordener mindre end i muskelkapillærer. For stoffer som ethanol og propanol, der blot er moderat lipidopløselige, foregik permeering derimod med stor lethed. Disse resultater talte således for at en vis opløselighed i endothelcellernes cellemembraner er en betingelse for hurtig permeering, og at stoffer, der er udtalt hydrofile, er henvist til paracellulære veje, hvor deres passage møder stor modstand.

For ekstremitetskar blev det ved samtidig anvendelse af inulin og sukrose som teststoffer fundet, at forholdet mellem permeabiliteterne var meget nær ved forholdet mellem stoffernes diffusionskoefficienter i vand. Dette måtte fortolkes således, at disse stoffer ikke er underkastet nævneværdig restriktion under diffusion gennem »porer« i kapillærvæggene, et spørgsmål der endnu er under debat.

Mest betydningsfulde var dog de resultater, der blev opnået ved undersøgelse af D-glukoses passage gennem hjernekapillærens vægge. Her blev det nemlig påvist, at fluxen af ^{14}C -D-glukose fra blod til væv ikke var proportional med koncentrationen af glukose i kapillærblodet men gik mod en konstant værdi ved stigende koncentration. Hermed var det klart fastslået, at hjernens hovednæringsstof passerer kapillærvæggene ved en særlig transportmekanisme med begrænset kapacitet. Senere undersøgelser, foretaget af Crone og medarbejdere og af andre, gjorde det klart, at transporten måtte foregå ved stereospecifik, ækvilibrerende carrier-transport gennem endothelcellernes luminal og abluminal membraner. Dette blev dels udgangspunkt for forsøg på at karakterisere kinetikken ud fra modelbetragtninger, og dels for påvisning af lignende transportmekanismer for an-

dre stoffer, der fungerer som brændstof eller byggesten i hjernen.

Resultatet af permeabilitetsstudierne var grundlaget for en disputats, der blev forsvaret ved en ærefuld handling i 1961.

Efter disputatsen var Crone i et år på studieophold i Cambridge, hvor han arbejdede med helt andre emner. Efter tilbagevenden til instituttet blev han afdelingsleder i 1964, og ved professor Einar Lundsgaards afgang i 1967 blev han udnævnt til dennes efterfølger ved det institut, der nu bar navnet A-instituttet.

I årene der fulgte lagde Crone store kræfter i at op-ruste forskningen på instituttet, hvor staben blev udvidet betydeligt, overvejende med begyndere i faget. På få år lykkedes det at skabe et frugtbar forskningsmilieu, der var centreret om kapillærforskning, men også kom til at omfatte biologiske membrantransporter af anden art. Crones egen forskning i de nærmest følgende år drejede sig især om heterogenitet som fejkilde ved indikator-diffusionsmetoden og om forekomst af adaptive ændringer i faciliterede stoftransporter i hjernekapillærer.

Indikator-diffusionsmetoden fik betydelig udbredelse, især efter et internationalt Alfred Benzon symposium i 1969, som Crone var medarrangør af. En stor del af litteraturens data for PS og P-værdier er da også bestemt med denne metode.

Det var imidlertid, som allerede berørt, åbenbart, at de P-værdier, der blev opnået med metoden, kunne være behæftet med kendelige fejl som følge af heterogenitet og uvished om den funktionelle kapillæroverflades størrelse. Det stod således klart for Crone, at der var behov for en validering med en metode, hvor sådanne fejlkilder ikke indgik, og han indså, at det krævede målinger på enkelte kapillærer. I årene omkring 1980 udviklede han sammen med forskellige medarbejdere to slags metoder til sådanne målinger. Ved den ene blev kalium-sensitive mikroelektroder anvendt til at måle kaliumpermeabiliteten i enkeltkapillærer i frøers tarmkrøs, muskulatur og hjerne. Ved den anden blev der ved anvendelse af mikroelektroder bestemt elektrisk membrankonduktans i sådanne kapillærer, og de observerede konduktanser blev omregnet til approksimative værdier for kapillærernes permeabiliteter for små ioner som kaliumionen. Resultaterne fra de to typer af målinger stemte godt overens, og de viste god overensstemmelse med de værdier, som målinger med »helorganmetoder« havde givet for små ioner og hydrofile anelektrolytter i tilsvarende organer hos pattedyr. Resultaterne befæstede også erkendelsen af at permeabiliteterne for sådanne stoffer i »kontinuerede« kapillærer i hjerne, muskulatur og krøs indbyrdes forholder sig nogenlunde som 1 til 100 til 1000, og at de absolutte værdier stiller kapillærerne på linie med epitheler spændende fra »tight« til »very leaky«.

Med den viden, der efterhånden var erhvervet, stod det klart, at årsagen til de store forskelle måtte søges i

det intercellulære spalterums morfologi, specielt »tight junctions«. Dette blev udgangspunkt for omfattende elektronmikroskopiske undersøgelser af kapillærers finstruktur. Crone virkede her som iværksætter, men undersøgelserne blev overvejende udført af yngre medarbejdere.

Et betydningsfuldt resultat var, at de kontaktlister, der i tværsnit præsenterer sig som kontaktpunkter mellem endotelcellerne, ikke er fortløbende men udviser diskontinuiteter af forskellig art. Dette indebærer, at diffusion af stoffer gennem »tight junctions« sker gennem en labyrint med forskellige forsnævninger. Videre studier kan formentlig belyse, hvorledes modstanden mod diffusion er fordelt i de intercellulære spalterum, og give en forklaring på de store forskelle mellem modstandene i forskellige kapillærer. Et andet vigtigt resultat var påvisningen af at det, der hidtil var opfattet som frie vesikler i endotelcellerne, reelt er dele af indfoldninger af cellemembranerne. Hermed kunne man tilbagevise en teori om, at transporten af makromolekyler sker ved hjælp af vesikler.

Crones arbejde med kapillærpermeabilitet afsluttedes med undersøgelser af permeabilitetsændringer. Hertil brugte man konduktansmetoden, som havde en kort responstid og ikke krævede koncentrationsændringer i blodet og omgivelserne. Det blev påvist, at adskillige stoffer, hvoraf nogle indgår i det inflammatoriske respons, udløser en hurtig og reversibel forøgelse af ionpermeabiliteten; det blev også sandsynliggjort, at calciumioner indgår i transduktionsmekanismen.

Omkring midten af 80'erne skiftede Crone forskningsfelt og gik i gang med to nye emner. Det ene, som han tog op under et ophold som gæsteprofessor ved McGill University, drejede sig om hvilken rolle adenosin spiller for den tonus, som α -adrenerge nerver opretholder i modstandskarrene i muskulatur. Det blev sandsynliggjort, at adenosin såvel ved muskelhvile som under funktionel hyperæmi udøver en hæmning, der til dels kan tilskrives en virkning på præsynaptiske receptorer.

Det andet emne, der blev studeret med franske kolleger under et ophold som gæsteprofessor i Paris, vedrørte alveoleepithels transportfunktioner hos voksne dyr. Undersøgelserne var baseret på en modifikation af en tidligere anvendt teknik, der tillod kvantitativ bestemmelse af forskellige stoffers passage mellem væske i lungekapillærerne og et instillat i lungerne. Resultaterne underbyggede forestillinger om, at absorption af natrium og dermed vand frembringes af celler, der har en Na-K-pumpe abluminalt (i.e. siden, der vender mod blodet) og er forsynet med en amiloridfølsom natriumtransportmekanisme luminalt. Det blev endvidere påvist, at influx af natrium gennem den lumenale membran også kan ske ved co-transport med glukose. En anden ny observation var, at ouabain ved virkning på den lumenale side kan udløse en sekretion

af kalium, et forhold, som talte for at der også eksisterer en Na-K-pumpe i lumbale membraner. De to transportfunktioner blev tilskrevet to forskellige cellyper, hvoraf den ene kan reducere væsken på epithellets overflade til en tynd film, og den anden kan forhindre, at der opstår uhensigtsmæssigt høje kaliumkoncentrationer i filmen.

Crones faglige produktion omfattede over 30 oversigtsarbejder. Hovedparten vedrører kapillærpermeabilitet, men enkelte omhandler kapillærfysiologi i bredere perspektiv. I denne sidste kategori er der grund til at fremhæve en fyldig fremstilling, der er trykt i Universitetets Festskrift for 1974, 100-året for August Kroghs fødsel. Oversigterne giver et godt indblik over feltets udvikling op til 1980'erne, og de belyser forfatterens indsigt i videnskabens historie og hans evne til at foretage en syntese af egne og andres observationer.

Tyngdepunktet i Crones indsats i universitetets tjeneste lå helt klart i arbejde med og for forskningen. Da styrelsesloven af 1970 var til debat i fakultetet, søgte han uden held at forene de kontrasterende meninger med et kompromisforslag. Han undslod sig siden for at gå ind i fakultetsrådet, formentlig fordi han fandt, at hans tid var for kostbar til generelt administrativt arbejde. Crone nærede derimod betydelig interesse for undervisningens strukturering. Som medlem af fakultetets uddannelsesudvalg sidst i 60'erne bidrog han til at den prægraduate undervisning fik et rimeligt omfang, og at dens sigte blev defineret. Som led heri tog han i begyndelsen af 80'erne initiativ til en ny dansk lærebog med over 20 forfattere; en endelig udgave forelå kort efter hans død. Nævnes bør det også, at Crone i Panum Institutets opbygningsfase var meget optaget af tanken om et »Biologisk Center« (jfr. indlæg i »Nordisk Forum«, 1970).

Crone var kosmopolit. Hans faglige indsigt og store interesse for videnskabelig erkendelse i almindelighed, parret med eminente sprogkundskaber, bragte ham i kontakt med fagfæller og andre forskere i mange lande og gav ham betydelig indflydelse i den internationale fagverden. Fra 1980 var han medlem af rådet for International Union of Physiological Sciences og

1983-89 var han vicepræsident for unionen. Crones anseelse førte også til andre inden- og udenlandske tilidshverv: 1971-80 medlem af Carlsbergfondets direktion, 1980-85 sekretær i Videnskabernes Selskab, medlem af redaktionen for 4 internationale fagtidsskrifter. Han modtog også en række hædersbevisninger i form af danske og internationale priser (bl.a. Zweifach International Award 1978, Lucian Award 1979, Novo-prisen 1983, Fernströms Pris og Malpighi Award 1986) samt udnævnelse til æresdoktor ved Université Paris og til æresmedlem af American Physiological Society.

I december 1986 blev Crone ramt af et svært hjerteinfarkt, der sammen med efterfølgende akutte episoder reducerede hans fysiske ydeevne stærkt. Intellectet var imidlertid intakt, og – med aflastning fra medarbejdernes side – forblev han til det sidste engageret i fagligt arbejde. Han var således i gang med et projekt, der sigtede mod at belyse ionkanaler i endothelceller-membraner med patch-clamp teknik. Atter havde han blikket rettet mod porositeter i de kapillærer, som Malpighi havde afsløret som realiteten bag Harvey's postulerede »porositates carnis«.

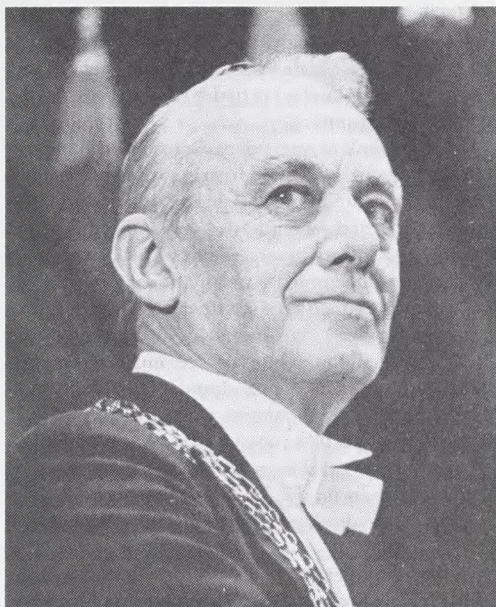
Under studiet havde Christian Crone ægtet en holdkammerat, Monna Crone (født Nyeborg), som indtil kort før hans sygdom var ansat ved Institut for eksperimentel Immunologi. Hun var en uvurderlig støtte for ham under sygdommen såvel som tidligere, og det var ikke mindst hendes indsats i et stort hjem med 4 børn, der gav ham mulighed for at realisere det store potentielle, som han besad.

I 1979 skrev Christian en kort autobiografi betitlet »Ariadne's Thread«. Den ledetråd, der sigtes til, var dansk fysiologisk forskningstradition, således som den især kom til udtryk ved Chr. Bohrs, August Kroghs og Einar Lundsgaards arbejde. Crone forblev tro mod denne tradition, hvori intuition, klar problemformulering, streng selvkritik og kvantitativ vurdering er basale elementer. Crones virke i denne ånd efterlader dybe spor, og det vil stå som forbillede for kommende unge forskere.

Poul Kruhøffer

Mogens Fog

9. juni 1904 – 16. juli 1990

(Nordisk Pressefoto A/S. Fot. Hans Petersen)

Det værk, der om føje tid bliver skrevet om Mogens Fog, vil blive en bog med mange kapitler, – langt flere end biografier som flest.

Til nogle kapitler vil man nikke genkendende:

Mogens Fog som den internationalt anerkendte forsker i hjernens kredsløbsfysiologi. Som professor i neuromedicin, kun 34 år gammel. Som den inciterende lærer, der en tid lang gjorde neurologien til modefaget i det medicinske studium. Som rektor ved Københavns Universitet, 1966-72 og dermed som studentepørrets indforståede universitære modpart, – mesteren for det uovertrufne lærestykke i den repressive tolerances kunst.

Andre overskrifter vil lyde: Mogens Fog som eksponenten for venstreintelligentia'ens politiske profil i 30'erne på samme vis, som Poul Henningsen blev symbolet på tiårets kulturelle radikalisme. Fog – »From« kaldet – hvis »første brev« i illegaliteten, den 12. december 1942, betød indvielsen i det aktive modstandsarbejde for så mange. Fog som primus inter pares i Frihedsrådet fra efteråret 1943. Som minister for særlige anliggender i befrielsesregeringen og dermed som Frihedsfondens fader. Som primus motor i Fredens Tilhængers kontroversielle skare.

Og for dem, som endnu har hans social-humanitære litterære produktion i erindring, hans tanker bl.a. om »Nazismens arv«, om »Demokratiets problem« og »Træk af tidens livssyn«, – således som de kommer til orde ikke mindst i skriftsamlingen »Danmark frit«, 1942-46 og »Sine meningers mod«, 1964.

Men også kapitler om Fog som et forargelsens tegn: Som »maskeringskunstneren«, sindbilledet på »kommunismens diskrete charme«. Et liv – mange liv.

Med rette omtalte Mogens Fog sine opvækstvilkår som privilegerede, – dog ulige mere i spirituel end i materiel henseende. Hans far, *Emil Fog*, havde i 1900 taget magisterkonferens i sammenlignende litteratur for i 1905, efter fire års studier ved Sorbonne, at forsvare sin disputats, betitlet: »Borger, Bonde og Tjener i den franske Komædie fra Molière til Beaumarchais.« Året efter tiltrådte han en stilling som bibliotekar ved det nyoprettede statsbibliotek i Århus – for fjorten år senere at lade sig lokke af *Henrik Cavling* til en stilling som kulturel medarbejder ved Politiken. Vennekredsen, med rod i 90'ernes Studentersamfund, og dermed hjemmets livs- og samfundssyn var præget af Brandesiansk kulturelle og *Hørup's* politiske radikalisme. En frodig grobund for det begavede enebarn.

Heller ikke i forløbet af gymnasieårene i Metropolitan-skolen forsømte Fog på nogen vis – som den jævnaldrende *Hans Scherfig* – sit lyse forår. Tværtimod synes hans appetit på åndelige sysler at have været umættelig: Skønlitterær læsning, teater- og museumsbesøg, sågar religions-filosofiske »studier« – i tæt samvær med klassekammeraterne, *Otto Melchior* og *Arne Munch-Petersen*. Han overlevede dem begge i et halvt hundrede år. I 1936 »forsvandt« Arne Munch-Petersen under hekseprocesserne i Moskva. Og i marts 1945 døde Otto Melchior af tyfus på den nådesløse vandring »hjem« fra Studthof.

Med vennernes skæbne i erindring kan det ikke undre, at Mogens Fog også i politisk henseende var dybt engageret allerede i gymnasieårene, – et engagement, der tidligt knyttedes til det yderste venstre i det politiske spektrum.

Udgangspunktet var vel en konventionel opposition eller revolte mod forældregenerationens »borgerlige« radikalisme. Men allerede i de tidlige studenterår antændtes den revolutionære gnist af rygterne om Landmandsbankens truende fallit og afsløringerne af »krigstidens uuhæmmede spekulationer, ansvarsløse manipulationer med papirværdier og falsknerier bag forgyldte facader,« som han selv udtrykte det. Kun 20 år gammel indmeldte de tre musketerer sig i »Kommunistisk Ungdomsforbund«, indstiftede organisationen »Unge Pionerer« i tilslutning til DKP; deltog aktivt i partiets propaganda, hvor navnlig Fog lod sig inspirere af *Thøger Thøgersens* personlighed og blændende retorik. Et politisk tilhørsforhold, som Mogens Fog – dog stedse mere distant – fastholdt til 1956.

Tidligt i studiet, ja, vist en af de allerførste dage, faldt Mogens Fogs og *Elin Edwards* øjne på hinanden. Siden fulgte de ad til deres dages ende. Elin Edwards var højt begavet og tog, som den første kvindelige mediciner, embedseksamen med udmærkelse. Men mest af alt bar hun – skønt underspillende sig selv – den helstøbte personligheds usårlige adelsmærke. Hun døde kun et år før Fog – elsket og beundret af alle i vennekredsen.

Som sit holds eksaminationsformand indvalgte Fog straks efter embedseksamen i 1930 til medlemskab af Foreningen af yngre Lægers repræsentantskab. Dermed påtog han sig, side om side med sin forskning og kliniske uddannelse, en ny social forpligtelse: Fra repræsentantskabet rykkede han ind i bestyrelsen af Foreningen af yngre Læger for fem år senere, fra 1935 til 1938, at indtræde som medlem af Lægeforeningens Hovedbestyrelse. En remarkabel fagpolitisk karriere, som kulminerede med hans præstationer som en af hovedarkitekterne bag oprettelsen af Lægeforeningens Hygiejnekomité.

Sit første videnskabelige arbejde publicerede Fog allerede et halvt år efter embedseksamen i 1930, – under sin daværende ansættelse som kandidat på Kommunehospitalets psykiatriske afdeling hos professor *August Wimmer*. Dets titel lød: »Hyperventilationsforsøg under CO₂- og O₂-Inhalation hos Patienter med Kramper.« Med dette var hans interesse for hjernens kredsløbsfysiologi vakt, og allerede i efteråret 1930 indledte han den direkte eksperimentelle forsøgsrække, som fire år senere skulle indbringe ham den medicinske doktorgrad.

Stedet var Universitetets Fysiologiske Laboratorium på det daværende Rockefellerinstituttet, hvis chef, professor *Valdemar Henriques* nok blev det menneske, for hvem Mogens Fog livet igennem nærrede den dy-

beste, rene og mest uforbeholdne veneration. Ikke blot for hans klogskab og det høje videnskabelige niveau, i hvilket han færdedes, men ligefuldt for hans sjældne menneskelige egenskaber, hans ægthed, ubestikkelighed og tolerance; hans åndsaristokratiske noblesse, tilsat det stænk af befriende jødisk humor, som også i Fogs øjne var et sine qua non.

Som genstand for sine undersøgelser valgte Mogens Fog »Piakarrenes vasomotoriske reaktioner«, – en registrering af kalibrervariationerne i de små pulsårer i den bløde hjernebinde, som er ansvarlige for hjernebarkens blodforsyning.

To anskuelser vedrørende regulationen af hjernens blodforsyning stod stejlt over for hinanden på det tidspunkt, Mogens Fog begyndte sit arbejde: På den ene side den antagelse, at blodforsyningen varierer passivt efter forholdene andetsteds i organismen uden selvstændige neurogene eller kemiske reguleringsmekanismer (*Hill's* hypotese). På den anden side den formodning, at centralnervesystemet i denne henseende er stillet som alle andre organer med hensyn til aktive neurogene, humorale eller kemiske reguleringsmekanismer (som specielt forfægtet af *Hürthle*). Og endelig – hvad der skulle vise sig at blive det springende punkt i Fogs arbejde – muligheden af en tredje reguleringsvej: den direkte fysiske påvirkning af karvæggen under varierende fysiologiske forhold.

Hans forsøg udspillede sig over tre hovedtemaer:

For det første piakarrenes reaktion på stigning af det intrakranielle tryk (kap. V).

For det andet blodtryksvariationers indflydelse på piaarterierne (kap. VI).

Og for det tredje piaarteriernes såkaldte vasomotoriske innervation eller nerveforsyning (kap. VII).

Som nævnt er forsøgene rigt varieret og giver svar på en mangfoldighed af specificerede detailspørgsmål. Men som det centrale, alt afgørende resultat fremtræder følgende fund: Piaarterierne – og dermed hjernebarkens kar – reagerer *ikke*, som påstået af Hill, passivt over for ændringer af blodtrykket. Tværtimod udviser karrene »aktive vasomotoriske Reaktioner over for ændringer i den arterielle Tension (spænding): Et Fald i Blodtrykket medfører en Dilatation (udvidelse), en Stigning Kontraktion (sammmentrækning) eller i hvert Fald forøget Tonus (spændingsgrad).« (Disp. p. 121). Yderligere gælder det, at piaarteriernes diametervariationer i vid udstrækning viser sig uafhængige af den måde, hvorpå trykvariationerne provokeres. Et blodtryksfald udløser således en dilatation, hvad enten trykfaldet beror på den ene eller anden form for nervøs stimulation (sinusdepressor-nerveirritation resp. perifer vagusirritation) eller f.eks. er fremkaldt ved blodåftapning. Omvendt reagerer piakarrene med kontraktion på øgning af det universelle blodtryk, hvad enten dette beror på irritation af nervus splanchnicus (den sympatiske innervation af bughulens organer) eller f.eks. er fremkaldt

ved sammenpresning af aorta abdominalis (den store legemspulsåre) eller ved indsprøjtning af adrenalin.

Fog forudså selv med klarsyn sine iagttagelsers vidtgående fysiologiske betydning. Nemlig den, at de påviste aktive »mekaniske« karreaktioner på endoarterielle trykvariationer i vidt omfang er ansvarlige for »autoregulationen« af hjernens totale blodgennemstrømning. Og dermed ansvarlige for opretholdelsen af konstant ilt- og næringsforsyning og dermed igen konstante stofskifteforhold under vekslende »ydre« omstændigheder, specielt generelle blodtryksændringer inden for vide grænser.

Målt med nutidens metoders sofistikerede alen – specielt anvendelsen af radioaktive sporstoffer til aftegning af den levende hjernes arbejde – fristes man til at knytte betegnelsen hjemmestrikket til Fogs forsøgsopstilling. Så meget desto mere frapperes man af hans resultaters klarhed, entydighed og originalitet; – resultater, som sidenhen er omtalt som grundlæggende for nutidens dybere indsigt i hjernens blodforsyning.

Han høstede da også, ved forsvaret af disputatsen den 6. december 1934, stor og uforbeholden anerkendelse fra de officielle opponenter, professorerne Viggo Christiansen og Valdemar Henriques. Arbejdet blev afgørende for hans fortsatte faglige livsforløb.

Endnu et års tid efter disputatsforsvaret fortsatte Fog sine fysiologiske undersøgelser. Og i 1938 og -39 publicerede han, i diverse internationale tidsskrifter, sine væsentligste fund vedrørende det cerebrale kredsløbs autoregulation.

Jævnside med sin forskning gennemførte Fog sin kliniske uddannelse i neuromedicin. I 1937 erhvervede han speciallægeanerkendelse i faget.

Hans læremestre i hans korte 1. reservelægetid, 1935-38, henholdsvis på Rigshospitalets og Kommunehospitalets neurologiske afdelinger, var professor *Viggo Christiansen* og overlæge *Knud Krabbe*.

Større modsætninger, fagligt som personligheds-mæssigt, er det vanskeligt at forestille sig. Men i forening udtømte de, i klinisk henseende, neurologiens logiske univers.

Med sin galliske éspit og sit intuitivt sikre kliniske blik fremtrådte Viggo Christiansen uomtvisteligt som den klassiske franske neurologis fremmeste repræsentant herhjemme. Mens fagets systematik og skematik i Knud Krabbes person fandt sin reneste inkarnation – parret med helt usædvanlig lærdom og utrættelig udforskning af koglekirtlens morfologi og fylogense.

Således beredt, – excellent kvalificeret i videnskabelig, mere tvivlsomt i klinisk henseende – søgte Mogens Fog »nærmest på skrømt«, professoratet i neurologi, som i 1937 var blevet ledigt efter Viggo Christiansens 70-års-dag.

Som langt den yngste blandt de seks ansøgere blev han af de færreste tillagt nogen chance. Knud Krabbe forekom prædestineret til stillingen. Stor var forbløf-

felsen derfor, da tre medlemmer af det nedsatte 5-mands-udvalg indstillede Fog, mens to foreslog konkurrence. Og endnu større blev overraskelsen, da fakultetet forkastede udvalgets indstilling på grund af en udbredt tvivl om Fogs praktisk-kliniske erfaring. Et nyt udvalg blev nedsat, heriblandt neurologi-professorerne *Monrad-Krohn* og *Niels Antoni*, henholdsvis fra Oslo's og Stockholm's universiteter.

Den 10. juni 1938 afsluttede udvalget sit arbejde for, denne gang enstemmigt, at indstille Mogens Fog til, kun 34 år gammel, at overtage professoratet og overlægestillingen ved Rigshospitalets neuromedicinske afdeling. Den første til at lykønske ham var Knud Krabbe.

Det var på sine videnskabelige kvalifikationer, Mogens Fog blev valgt, og på sine lovende skoledannende evner. Og så viste det sig dog, at også han skulle blive offer for den lov, der udsiger, »at man op til vore dage vælger professorer ud fra videnskabelige løfter og kvalifikationer, som man umiddelbart efter hindrer dem i at virkeliggøre. De bliver omgående inddraget i en række praktiske gøremål i udvalg, fakultet, administration osv., som røver deres forskningstid og, for mange, deres interesser og inspiration«.

Det blev således ikke som eksperimentel-fysiologisk forsker, Fog, som lærestolens indehaver, skulle gøre sig fagligt gældende. Men som inspirator for sine medarbejdere, som lærebogsforfatter og som forfatter, resp. medforfatter af en række, overvejende klinisk betonede, skrifter henholdsvis oversigtsarbejder.

Nævnes skal: Lærebogen i »Medicinsk Neurologi« med *Carl Julius Munch-Petersen* som medforfatter, 1956. Ny udgave i samarbejde med *Bent de Fine Olivarius*, 1972. Lærebogen »Om Neurologi« (kortfattet neurologisk sygdomslære for psykologer og andre) med *Knud Hermann* som medforfatter, 1966. Og, ligeledes hånd i hånd med Hermann: »Om Afasi«, 1941, og »Afatiske Sprogforstyrrelser«, 1961.

I såvel praktisk-klinisk som i teoretisk-videnskabelig henseende var Fogs dybeste fascination knyttet til den disseminerede scleroses ætiologi og epidemiologi. Han intierede adskillige af sine elevs studier på dette område og publicerede selv, i samarbejde med *Kay Hyllested*, et arbejde herom: »Praelvalence of disseminated scleroses in the Faroes«, 1966.

Sit mest bemærkelsesværdige kliniske arbejde forelagde Fog ved det britiske spastikerselskabs møde i Oxford, 1962; – i samarbejde med Elin Fog! Undersøgelsen, som tog sit udgangspunkt i en original iagttagelse fra Elin Fogs side vedrørende såkaldte »krydsede medbevægelser« hos børn og spædbørn, afslørede, at persistensen af visse infantile refleksmekanismer kan være tegn på en minimal fødsels- eller anden tidlig hjerneskade, som ellers er upåagtet.

Selv betragtede Fog imidlertid et andet, teoretisk betonet, arbejde som sit væsentligste videnskabelige bidrag jævnsides med de tidligere fysiologiske studier.

Det drejede sig om en principiel beskrivelse og forsøg på klassifikation og indordning af indbegrebet af sygdomsvoldende årsagskategorier: »The Causes of Disease«, 1958; (et arbejde, der i nogle øjne fremtræder som en aflans af *Karl Birnbaums* »Der Aufbau der Psychose« fra 1923).

Natten mellem den 8. og 9. december 1942 indtraf det første definitive knæk på Mogens Fogs livslinie. Den nat tiltrådte han sin illegale tilværelse for, op til arrestationen den 14. oktober 1944 og efter den mirakuløse redning under Shellhus-bombardementet den 21. marts 1945, at hellige frihedskampen al sin id og tid, alt sit talent, sit mod og sin åndskraft.

I lys af hans overbeviset socialistiske samfundssyn og deraf flydende antinazistiske, antiracistiske menneskesyn på den ene side og hans beslutsomt handlingsorienterede sindelag på den anden var det uundgåeligt, at Fog tidligt måtte engagere sig i den gryende rejsning mod besættelsesmagten og samarbejdspolitikerne. En mere håndgribelig skikkelse antog hans medvirken imidlertid først, efter at han i det tidlige forår, 1941, var blevet konsulteret af *Aksel Larsen*; – angiveligt med henblik på behandling af dennes livslange, svære migræne; i realiteten for at inddrages i forberedelsen af DKP's forventede illegalitet. Samme efterår trådte Mogens Fog i forbindelse med *Christmas Møller*, med hvem han indgik et samarbejde, der snart fik det nære venskabs karakter. I fællesskab indstiftede de tre den tværpolitiske organisation, der under navn af »Frit Danmark« skulle blive modstandsbevægelsens største ved siden af kommunisternes. Det første nummer af bladet »Frit Danmark« udsendtes i april 1942. Programartiklen var skrevet af *Christmas Møller*.

I februar 1942 satte *Christmas Møller* – via *Eigil Borch Johansen* og senere *Mogens Hammer* – Mogens Fog i forbindelse med den danske efterretningstjeneste og med »faldskærmsfolkene« *Chr. Michael Rottbøll*, *Max Mikkelsen* og *Paul Johannesen*. Fogs rolle som kontaktperson mellem faldskærmsfolkene og efterretningstjenesten og som formidler af oplysninger herfra til modstandsbevægelsen var uundgåeligt forbundet med stigende risiko; dette ikke mindst i lyset af det daværende danske politi's kontroversielle holdning. Nettet strammedes om ham: I begyndelsen af november 1942 blev *Aksel Larsen* arresteret, fulgt af faldskærmsgruppen først i december. Den 8. december fik Fog den endelige advarsel pr. telefon fra *Mogens Hammer*, og sent samme aften tiltrådte han sin illegale tilværelse; påtog han sig endnu en gang en hovedrolle i tidens spektakulære scenario.

To dage senere skrev Fog sit berømmelige »første brev«, hvis ordlyd snart citeredes vidt og bredt: »I en Bevægelse, som vor er intet for smaat. – Draaber i Havet siger man; nuvel Havet bestaar af Draaber.« – »Siger man Nej til at være et Middel, har man samtidigt fornægnet Maalet.« Enkle, klare udsagn, som snart

skulle blive at læse som motto over talløse illegale skrifter.

Det blev ikke mindst netop i kraft af sin evne til at udmønte trufne beslutninger i klare, letfattede paroler, sin kontakt- og formidlingsevne og frygtløse beslutsomhed, at Mogens Fog kom til at indtage en central position i den samlede modstandsbevægelse, – side om side med *Børge Houmann*, om hvem Fog senere med rette kunne skrive, at det »uden tilsidesættelse af andre kan siges, at få, om nogen, påtog sig så omfattende en praktisk og modstands-politisk virksomhed som han.«

I løbet af sommeren 1943 sonderedes de aktive modstandsgruppers stilling til dannelsen af en fællesledelse af modstandskampen. Og efter Scavenius-regeringens tilbagetræden, den øgede tyske undertrykkelse, indstiftelsen af departementchefstyret m.v. den 29. august blev Danmarks Frihedsråd, den 16. september, holdt over dåben. Grundstammen var, foruden Fog og *Houmann*, *Frode Jacobsen*, *Erling Foss*, *Aage Schoch* og *Arne Sørensen*; antipoder, politiske antagonist, men enige om det fælles mål: Danmarks befrielse.

Allerede ved Rådets andet møde i oktober besluttedes det at udarbejde den offentlige piece, der fik titlen: »Naar Danmark atter er frit«, og som bl.a. opstillede de juridiske rammer for det forventede retsopgør efter befrielsen. Skriftets redaktion blev lagt i hænderne på Mogens Fog i samarbejde med *Aage Schoch* og den senere justitsminister i befrielsesregeringen, *Niels Busch-Jensen*.

Rådets rolle som den tværpolitiske, på én gang koordinerende og initierende instans i frihedskampen konsolideredes gradvis i løbet af 1944. Ikke mindst efter dets afgørende indflydelse på forløbet af folkestrejkerne i sommermånederne anerkendtes Rådet af stedse større kredse i befolkningen som landets illegale regering – med »de gamle politikeres modvillige accept«.

Jævnside hermed øgedes kravene til Rådets koordinationssevne og indre sammenhold: »Opgaven med at få hold på eksisterende initiativer og etableret nye var næsten uoverskuelig stor,« skriver Fog selv om efterårsmånederne 1944: De militære »O-grupper« var dukket op. Et nyoprettet »M-udvalg« (Modstandsudvalget) gjorde sig gældende. Relationen til hovedkvarteret for de vestlige invasionsstyrker (SHAEF) og »den lille generalstab« krævede stillingtagen; det samme gjaldt forholdet til »parlamentarikerne«. Omend *Frode Jakobsen* vel nok havde en hovedrolle i disse forhandlinger, var også Mogens Fog dybt involveret, – ikke mindst i bestræbelserne på at opnå en samlet allieret anerkendelse af »hele« Danmark som »sideordnet« krigsførende magt og i bestræbelserne på at imødegå den mistænkeliggørelse af kommunisterne, som ulmede specielt i kredsen omkring »den lille stab«.

Ved hans arrestation den 14. oktober 1944 fik Fogs virke i Frihedsrådet en brat – dog lykkeligvis kun midlertidig – ende. Den berygtede Gestapostikker, *Hammeken*, var den skyldige. At fængslingen ikke fik fatale følger for Fog personligt og dermed for den samlede modstandsbevægelse må helt øjensynligt tilskrives hans evne til at spille rollen som den naivt filosoferende, virkelighedsfjerne professor og hans emnente talekunst, men mest af alt hans forførende charme, som især *dr. Hoffmann* synes at være faldet som offer for.

De fem måneder under Shellhusets tag bragte ham, kendetegnende for hans overlegne abstraktionsevne, i bogstaveligste forstand »På sporet efter den tabte tid«, og gav ham rigeligt med stunder til at eftertænke sin rolle i den kommende politiske, sociale og kulturelle udvikling.

Så kom den 21. marts 1945. Indledt med RAF's præcisionsbombning af Shellhuset; afsluttet med den tragiske fejlmanøvrering over Den franske skole. Men også med Fogs, og med ham bl.a. Aage Schochs og *Brandt Rehbergs* mirakuløse redning og med nøgle-redningsmanden, *Lyst Hansens* sindige: »Så går vi, Fog.«

Ugerne mellem den 21. marts og den 5. maj stod i forhandlingernes tegn. Dels mellem Rådets medlemmer indbyrdes, dels mellem Rådet og »de gamle parlamentarikere«. Emnerne var i første række befrielsesregeringens sammensætning, de overordnede linier for efterkrigstidens økonomisk-sociale politik og spørgsmålet om en eventuel lovgivning med »tilbagevirkende kraft«.

Endnu en gang synes Mogens Fog her at have spillet formidlerens rolle, – en kompromis'ernes fortaler. Det gjaldt ikke mindst forholdet til Frode Jakobsen, hvis »klarhed, stringens og organisatoriske dygtighed«, han viste stor respekt foris deres divergerende syn, specielt på Rådets beføjelser efter befrielsen; ligesom det gjaldt Rådets, henholdsvis de gamle politikeres fordeling af porteføljerne i den kommende regeringsdannelse, hvor resultatet (8 + 8) trods alt blev, at de tidligere medlemmer af Scaveniusregeringen blev udelukket. »Den gamle politiske garde kan overgive sig, men aldrig dø,« var Fogs desillusionerede erkendelse. Samtidig med at han med tilfredshed kunne konstatere, at der herskede enighed om to »meninger: at det danske demokrati skulle bevares og sikres, når Hitler og nazisterne var nedkæmpet. Og at overgangen fra undertrykkelse skulle gennemføres uden lovløse voldshandlinger eller hævnaktioner...«

Befrielsesregeringen trådte frem for befolkningen den 5. maj om morgenen. Og kl. 12 talte *Kong Christian X*, statsminister *Buhl* og Mogens Fog i Danmarks Radio. Aftenen før havde Fog ladet *Buhl* gennemlæse et udkast til talen, som »var skrevet i samarbejdet, politikernes og modstandsbevægelsens fordragelige ånd.... Intet om den interne front mod samarbejdspolitikker-

ne, men den nye regering som fuldgældigt udtryk for alle danske interesser.« Det var neutralt – »ja direkte tamt« skriver Fog. Og *Buhl* var tilfreds.

Mange havde vel forestillet sig Mogens Fog som det selvsikre statsministeremne. Selv havde han vist foregøjet sig udenrigsministerposten. Og så tildeltes han Ministeriet for særlige Anliggender, hvis område afgrænsedes til »alle forhold vedrørende frihedsbevægelsen, derunder kampgruppernes henlæggelse under staten, modtagelsen af flygtninge og de hidtil under socialministeriet hørende understøttelser, ydelser af erstatning...« m.m.

Og nogen cunctator var Mogens Fog så sandt ikke. Arbejdet gik omgående i gang. »I første omgang drejede det sig om at hjemføre fanger fra tyske koncentrationslejre, de fleste takket være *Bernadottes* aktion allerede i Sverige, og forberede modtagelsen af flygtninge, frigivne fra *Froslevlejren* og fængsler...« En allerede foreliggende skitseplan til oprettelse af et net af kontorer for »særlige anliggender« landet over viste sig overraskende effektiv. Og økonomien voldte i de dage ingen problemer.

Ved siden af hjembringelsen af flygtninge og andre Gestapo-fanger og kontorerne for særlige anliggender var det ministeriets store opgave i løbet af 4-5 måneder at udarbejde, forelægge i Folketing og Landsting og få vedtaget loven om erstatning til besættelsestidens ofre. Også her udviste ministeriet, – først med *Mogens Kirstein*, siden *Sigurd Wechselmann* i spidsen – en forbløffende effektivitet. Den 1. oktober 1945 vedtoges Erstatningsloven, Lov nr. 475 om erstatning til besættelsestidens ofre.

Men langt tidligere, allerede den 31. maj 1945, havde Fog, på Frihedsrådets vegne, kunnet indkalde til et møde i ministeriet og der forelægge udkast til en fond, der under navn af Frihedsfonden skulle fremstå som et (delvis) privat finansieret, uafhængigt organ; en hjælpetjeneste »uden lovparagraffers tyngde«. Til fondens oprettelse knytter sig bl.a. navne som *H. H. Koch*, *Erling Foss*, *P. M. Daell*, *Aage Schoch*, *Paul Holt* og *Per Federspiel*. Midlerne gik umiddelbart til enker og børn efter faldne, myrdede, henrettede; pårørende til KZ-fanger, flygtninge på vej ud af landet og deres efterladte herhjemme m.fl. Men allerede i 1946 tog fondens bestyrelse initiativ til, landet over, at oprette en række »4. maj kollegier« – i stedet for monumenter. Et virke, hvor ikke mindst *Richard Ege* gjorde sig højt fortjent.

I april -45 havde Frihedsrådet definitivt afskrevet muligheden for udmøntning af et fælles fremtidsprogram. Mange fandt det imidlertid ønskeligt at oprette et midlertidigt kontaktorgan med basis i besættelsestidens by- og distriktskomiteer, de illegale bladredaktioner, sabotageorganisationerne m.m. Dets opgave skulle være drøftelser og udtalelser om retsopgøret og reaktionerne derpå, og ikke mindst en lang række konkrete sager, hvor skadelidte og andre private søgte bistand og rådgivning.

Kontaktorganet blev, under navn af Frihedsbevægelsens Samråd, oprettet i juni 1945 med Mogens Fog som formand. En forudsætning for Samrådets oprettelse var dets midlertidige karakter. Det blev følgelig opløst allerede i august 1946. Men dets korte historie blev nok så kontroversiel, – præget af divergerende synspunkter og skarpe meningsudvekslinger. Dette specielt vedrørende Rådets fortsatte eksistensberettigelse efter valget den 30. oktober 1945 og vedrørende samarbejdsregeringens udrensingsprincipper. Og efter tur udtrådte Frode Jakobsen, Busch-Jensen, Christmas Møller, Erik Husfeldt og Ole Chievitiz. Det blev de hvasse meningsudvekslingers tid, især vedrørende synet på kommunisternes påståede dominans i Samrådet; en debat, hvor ikke mindst Mogens Fog og Frode Jakobsen krydsede klinger.

Trods alt havde Fog dog grund til med tilfredshed at se tilbage på sin korte ministerperiode. Hans sociale pligtfølelse, handlekraft og uimponerede holdning såvel inden for som uden for regeringen nåede vitterligt at komme til fuld udfoldelse i disse måneder.

Ved valget den 30. oktober 1945 opstillede han som »tilsluttet« DKP. Han blev valgt i Fredericiakredsen i Vejle amt og lod sig – modvilligt – genopstille, denne gang i Københavns Søndre Storkreds, ved valget den 28. oktober 1947. Når han lod sig opstille i 1945, var det først og fremmest fordi han mente, at man som medansvarlig for modstandsbevægelsens handlinger og udrensingsprogram også måtte være medansvarlig for den første efterkrigstids politiske forvaltning af »arven«.

Hans hensigt var ikke at lade sig genopstille, – arbejdsbyrden og dermed splittelsen i forhold til hans egentlige opgave som læge, universitetslærer og chef for Rigshospitalets neurologiske afdeling var for stor. At han i sidste øjeblik resolut ændrede beslutning beroede på pressens reaktioner og på hans vrede over kommentarer som: »Fog forlader det synkende skib« o.lign. Så han fortsatte som tilsluttet DKP endnu i tre år, – indtil *Hans Hedtoft* udskrev valg den 5. september 1950.

Tidspunktet kom Fog såre belejligt. Dels fordi han »aldrig havde ønsket at blive varig rigsdagspolitiker, fordi han vanskeligt kunne forene det med sine lægelige opgaver, og fordi han ikke følte sig særlig egnet til at udøve en praktisk parlamentarisk indsats i lovgivningsarbejde og debat.« Dels fordi han netop i juni 1950 var valgt til formand for Fredens Tilhængere – en opgave, som »han fandt det helt væsentligt at bruge kræfter på i den truende verdenskonflikt, og som trods alt, hvad den kom til at medføre, dog ikke i nær samme grad som folketingsarbejdet krævede timers dagligt fravær fra hospital og lægevidenskabelig virksomhed.«

I otte år, fra 1950 til 1958, stod Fog i spidsen for Fredens Tilhængere. De blev uden al tvivl hans livs ufredeligste.

Sidst i november 1950 afholdtes, på britisk initiativ, den første internationale Fredskongres i Warszawa. Blandt de danske deltagere var Mogens Fog, *H. C. Branner* og *Knud Sønderby*. Kongressen nedsatte et Verdensfredsråd med repræsentanter for hundredvis af fredsinitiativer verden over. De første danske repræsentanter blev Mogens Fog, *Elin Appel* og *Martin Andersen Nexø*.

Men forud for Warszawakongressen var i Danmark oprettet en fredsorganisation, Fredens Tilhængere, som op til slutningen af 50'erne udøvede en »alsidig og pågående fredsagitation under devisen: Freden kan kun sikres gennem forhandling, en atomkrig vil destruere verden.« Det var i den kolde krigs hedeste dage. Den tilsyneladende uanstødelige parole om fredelig sameksistens udløste en voldsom reaktion i presse og offentlighed. Tilhængerne stempleses som kryptokommuniste og ønsidigt prosovjjetiske, beskyldtes for undergravende 5'te-kolon-nevirksomhed m.m. Og som organisationens formand var det Fog, som mere end nogen anden måtte lægge ryg til: »Professor Mogens Fog, hvem offentligheden har vænnet sig til at tillægge et humant livssyn og en ideal stræben, gjorde på ny en for hans dobbeltspil afslørende indsats...« skrev Politiken i januar 1957. Og i Information hed det om »Fog og Larsen«: Fogs rolle er den, hans hårdeste fordømmere hele tiden har anset den for at være: partiledelsens (DKP's) lokkedue blandt de idealistiske intellektuelle og forfamskede.«

Den sidst citerede karakteristik havde dog ikke blot Fogs formandskab i Fredens Tilhængere som udgangspunkt, men sigtede på den kontroversielle rolle, han endnu en gang havde påtaget sig i tidens politiske spil; – nemlig som medvirkende ved dannelsen af et nyt parti på venstrefløj, Socialistisk Folkeparti.

Som for så mange andre tidligere Sovjet-apologer blev den russiske militærinvasion i Ungarn, november 1956, en chokerende og skelsættende oplevelse også for Mogens Fog. Og som det var hans stil, lagde han heller ikke her skjul på sin mening eller meningsskift. Allerede i »Frit Danmark's« decembernummer betegnede han det sovjetiske indgreb i Ungarn som en dyb krænkelse af nationens selvbestemmelsesret, der ikke, som påstået af DKP, har reddet verdensfreden og sikret socialismen. Tværtimod, hævdede han, »var oprøret i Ungarn en folkerejsning, en opstand mod et styre, som trods materielle og sociale fremskridt, har været følt som en undertrykkelse.«

Denne gang var det fra kommunistisk side, han måtte stå for skud og se sig stemplet som »revisionist«. Hvortil han omgående – i »Dialog« – replacerede, at »hvis ordet revisionist skal kendetegne kommunister, der erkender nødvendigheden af en virkelig revision af de kommunistiske partiers og bevæ-

gelsers teori og praksis, i lys af den virkelighed, der omgiver os, anser jeg det for en hædersbetegnelse.«

Således beredt fulgte Mogens Fog Aksel Larsen i dennes undsigelse af DKP's Moskva-følgagtighed i Ungarn-striden og lagde i skrift og tale sine synspunkter frem for offentligheden. Bl.a. med reaktioner i pressen som de før citerede til følge.

Den endelige beslutning om den nye partidannelse blev taget i januar 1959. Og dagen derpå, da SF for første gang trådte offentligt frem, talte Fog, sammen med Aksel Larsen og *Willy Brauer* for »4.000 entusiastiske tilhørere i KB-hallen«. Han tøvede dog med selv at indmelde sig i partiet; – »orkede ikke at engagere sig i organisatorisk partiarbejde på et tidspunkt, hvor han var optaget af endnu et formandskab,« – denne gang i den lægevidenskabelige kommission under Statens Videnskabskommission og yderligere af formandsposten i Dansk medicinsk Selskab, de danske lægevidenskabers specialselskabers fællesorgan.

Ganske vist indmeldte han sig, i 1960, i SF og var de første par år medlem af hovedbestyrelsen. Men hans tanker var andetsteds. Endnu en gang sporede han ind på nye veje; – men denne gang for på én gang at slutte ringen og sætte kronen på værket.

I oktober 1963 valgtes Mogens Fog, af den akademiske lærerforsamling, til prorektor ved Københavns Universitet. Han havde, fra 1962, været medlem af konsistorium som en af Det lægevidenskabelige Fakultets repræsentanter og »længe forinden været optaget af universiteternes uddannelses- og forskningsproblemer«. Det synes at have været almindeligt kendt. For da han i foråret 1963, af en gruppe professorer fra forskellige fakulteter, blev opfordret til at lade sig opstille ved prorektor-valget, var det uomtvisteligt i tanken på det tilstundende rektor-valg i 1966, – tidspunktet for *Carl Iversens* endelige afgang som rektor.

Fog indvilgede, – nødigt, men dog gerne. Han havde i forvejen hænderne fulde. Var af undervisningsminister *K. B. Andersen* blevet udpeget til medlem af det nyoprettede Planlægningsråd for de højere uddannelser og havde jævnsides hermed selv fået etableret en lægevidenskabelig forskningskomité under Dansk medicinsk Selskab og en uddannelseskomité under Lægeforeningen, – med sig selv som formand.

Men tanken på rektoratet lokkede, – og smigrede vel også. Han lod sig opstille og vandt, ved valget i den akademiske lærerforsamling den 27. oktober 1966, over sin modkandidat, samfundshistorikeren *Sven Henningsen* med 94 stemmer mod 45. Og skulle nu, som nykåret rector magnificus, vedstå arv og gæld. Så sandt ikke en sinecurepost. Udfordringen var at finde i den eksplosive stigning i studentertilgangen til universitetet. I 1958 var ca. 1.400 studenter indskrevet på Københavns Universitet. I 1972 var tallet steget til ca. 26.000.

Antallet af problemer, som fulgte i kølvandet på

flommen af russer, og som havnede på rektors bord, var legio. Kravene lød på: udvidelse af universitetets areal- og bygningsmasse, eventuelt en udflytning til »frie områder«. Å jour-føring af universitetets studieformer, eksamenstrukturer m.m. Oprustning af forskningen i takt med kundskabs eksplosionen; i første række med oprettelse af forskningsråd inden for lægevidenskab og naturvidenskaberne. Uddelegering af undervisnings- og forskningsopgaver til den ikke-professorale lærer- og forskerstab på institutterne m.m.m.

Størst betydning for sine universiteter fremtidspektiver tillagde Mogens Fog selv den indsigt og inspiration, han, både før og efter sin tiltræden som rektor, havde opnået som medlem af Planlægningsrådet for de højere uddannelser (PIR) og af Forsknings Fællesudvalg (FFU), nedsat henholdsvis i 1964 og 1965 på initiativ af undervisningsminister *K. Helveg Petersen*.

Såvel PIR som FFU (fra 1972 afløst af Planlægningsrådet for Forskning) havde status som rådgivende organer for regering og Folketing gennem undervisningsministeren. Især PIR udfoldede, takket være Helveg Petersens utrættelighed, en imponerende aktivitet. I januar 1967 kunne Rådet således udsende en »Skitse for udbygningen af de højere læreanstalter i tiden indtil 1980«, omfattende næsten alle elementer inden for Rådets generelle kommissorium.

Fog tog personligt del i Planlægningsrådets arbejde. Han fandt her grobund for sine ideer om ønskeligheden af kortere studietider; tidligere afgangstrin; adgang til friere studiekombinationer; nye studieformer med vægt på metodelære og opgaveløsninger m.m. Læser man hans indledningsforelesning til Nordisk Sommeruniversitet, 1967, konfronteres man med rent ud visionære tanker: Om fælles »basisuddannelser« med frie tilvalgsmuligheder. Om etablering af en almen-biologisk fællesuddannelse inden for »det human-biologiske område«. Om det kontroversielle »mellemakademiker«-begreb m.m.m. Som et, i vore dage såre aktuelt, eksempel nævnte han »samarbejdet i sygehuset mellem læger af forskellige specialer, psykologer, socialrådgivere, sygeplejersker og sygehjælpere, laboranter, sekretærer m.fl.«, – »sundhedsarbejdere«, om hvilke det gælder, at »i jo højere grad de har fælles udgangsviden om det fælles område, des bedre imødekommer de tilsammen patienternes behov.«

Den 21. marts 1968 brød det hjemlige studenteroprør ud, – »på 23-års-dagen for min personlige retnings«, har Fog vel tænkt. På et møde i Studiegården i Studiestræde formulerede de psykologistuderende for første gang de paroler, som i »oprørstuden«, der fulgte, skulle blive studenternes hovedkrav: »Bryd Professorvæddet« – »Medbestemmelse Nu«.

Konkret lød forlangendet: etablering af studienavn, sammensat af 50 % lærere og 50 % studerende. I utålmodighed over forhandlingernes forløb beslutte-

de studenterne, den 19. april, at besætte Psykologisk Laboratoriums lokaler og samtidig at indkalde til almindelig studenterdemonstration den 23. april. Ca. 5.000 mødte op og lyttede til mødets hovedtaler: Rector Magnificus! Han bestod prøven; vidste på én gang at opildne og afsvale forsamlingen, – udtrykte på én gang sin enighed om, at medbestemmelse var berettiget og studiestrukturerne forældede for samtidig at kræve forståelse for, at selvtægt er uforenelig med demokrati.

Arbejdet i diverse udvalg vedrørende studienævnes sammensætning og kompetence fortsatte, – jævnsides med, at universitetets udkast til en ny styrelsesordning blev behandlet i et »centralt udvalg«, nedsat af konsistorium i juni 1968 – med rektor som formand. Endnu en gang en Uriaspost. For meningsforskellene var mange og dybe, såvel mellem studenter og lærere, som hvad angik forslagens enkelte paragraffer, – specielt vedrørende fastsættelse af fagkyndige bedømmelsesudvalg ved ansættelse af videnskabeligt personale, doktordisputationer, prisopgaver m.v. Men målet blev nået på trods af studenterrådets bitre afvisning. I januar 1970 kunne undervisningsminister *Helge Larsen* fremsætte det forslag til lov om universiteternes styre, som Folketinget endeligt vedtog den 28. maj samme år.

Det var ikke mindst Mogens Fogs forhandlingsevne og handlekraft, der hermed endnu en gang havde sat en – i manges øjne nok så kontroversiel – frugt. Ikke uden stolthed kunne han, ved sin sidste årsberetning, november 1972, erindre om styrelseslovens tilbliven og samtidig give »en oversigt over et halvt hundrede udvalg,« der i de forgangne år havde været nedsat af konsistorium eller rektor.

Med fuld ret kunne Fog appreciere sit eget konsistoriale virke. Og alligevel vil han – betegnende for ry's ets irrationelle art – nok i højere grad blive husket som den, der i en stormfuld tid evnede at styre universitetet gennem det snævre stræde mellem studenteroprørets Scylla og traditionalismens Karybdis; husket som den, der til fuldkommenhed bemestrede den repressive tolerances kunst på godt og ondt.

Hans intuitive evne til, under anspændte forhold, på én gang at give og tage, stod sin prøve gennem en række »episoder« i årene 1968, -69 og -70.

Som den mest remarkable: årsfesten den 21. november 1968, da han »uden for programmet« gav den psykologistuderende ungdomsoprører, *Finn Einar Madsen*, taletid i tre minutter vis à vis den kongelige familie og en buket af åndslevets honoratører.

Og siden, den 14. april 1969, da en massiv gruppe medicinske studenter blokerede for professorernes adgang til fakultetsmødelokalet.

Og fem dage senere, da tildelingen af Sonningprisen – til den aldeles sagesløse *Halldór Laxness* – udløste voldsomme demonstrationer, der udartede til optøjer på Frue Plads.

Så fulgte studenteruroighederne i oktober 1969 i tilslutning til rygterne om, at Forsvarets efterretnings-tjeneste havde indrettet aflytningssentral i Københavns Universitets kompleks i Kejsergade.

Og endelig, som prikken over i'et, besættelsen af konsistorialkontoret den 9. marts 1970, rettet mod *Helge Larsen* i vrede over hans forslag til styrelsesloven; – den besættelse, hvis etikette siden har lydt: Dengang studenterne røg Fogs cigarer og drak hans cognac.

Først og sidst takket være Mogens Fogs humoristiske sans og evne til på én gang at svinge med og at sætte grænser, og dermed til at tage brodden af »oprøret«, forløb alt dette uden tvivl fredsommeliger – ja, gemytliger – her i landet end ved de fleste andre universiteter i de famøse 60'ere: den rette mand, på rette vis, til rette tid.

Da Mogens Fog i 1972 vendte tilbage til sin chefstilling på Rigshospitalet, var det for halvandet år senere, som 70-årig, at sige også sin afdeling farvel. Seks års fravær fra en lægevidenskabelig disciplin i rivende udvikling, specielt hvad angår de diagnostisk-teknologiske hjælpemidler – er lang tid. Og funktionen som redaktør af Ugeskrift for Lægers »Videnskab og Praxis«, som han med stort talent havde bestridt siden 1938, og som havde holdt ham bredt orienteret i medicinens udvikling, – den havde han fraskrevet sig ved rektorvalget i 1966.

Så tidspunktet for at tiltræde et velfortjent otium var vitterligt valgt med hans sikre sans for timing.

I 1976 og -77 udsendte han sine to erindringsbind, »Efterskrift. 1904-45« og »Efterskrift. 1946 – og resten.« Stofmættede til randen. Uomgængelige, som det hedder, for enhver, der måtte ønske sig indsigt feks. i styrelseslovens baggrund og historie. Uden bistand fra hans ven og sekretær i rektoratsperioden, *Elsebeth Lassen*, havde værkerne næppe set dagens lys.

Og to år senere, på sin 75-års dag, aflagde han så, i sin bog om »Lægen«, sit faglige testamente. Et harmonisk punktum for et liv, virksommere end de flestes, og samtidig et udtryk for hans ønske om – blandt de kalejdoskopiske erindringsbilleder, han vil efterlade sig – først og sidst at blive husket som udøver af det hverv, som trods alt lå ham dybest på sinde: gerningen som læge for den enkelte syge.

Hans personligheds udstråling var så ubestridelig, at han, midt i sine øvrige gøremål, evnede at indgive sin afdeling på Rigshospitalet sin egen, helt særegne humanistiske ånd. Selv talte han om lægens gerning; drømte ikke om at tage ordet *kald* i sin mund. Metafysisk tænkning var ham fremmed. Hans livssyn var fundamentalt empiristisk, agnostisk. Men samtidig båret af en lige så fundamental moralsk-altruistisk forpligtelse, som gjorde ordet gerning i hans mund synonymt med begrebet handling i det godes tjeneste.

Hans bog om »Lægen«, skrevet i hans høje alder, kaster på overraskende, næsten paradoksal antitetisk

vis sit lys tilbage på hans ungdoms sindelag. Søger man nemlig at finde udtryk for Mogens Fogs temperament i hans unge år, da melder der sig umiddelbart ord som livfuldhed og ildfuldhed, fyrighed, forvorenhed, ubændighed, men så sandt også heftighed, utålsumhed, – dog først og sidst beslutsomhed.

Og læser man så »Lægen«, da er det med ét helt andre gløser, der trænger sig på, – som et omslag fra furioso til pianissimo. Her er det trøkærnes lavmælte toner, der præger såvel hans sprogmelodi som hans budskab: kundskab og indsigt med spor af lærdom, ja

visdom; sågar mildhed og tålmod med glimt af afkald, ja vemod.

Som en sidste glorificering af Mogens Fogs minde læser man bogen som en tilkendegivelse af det element af ægte menneskelighed og tolerance, som – måske – var kernen i hans personlighed, men som så ofte var skygget af hans ydre brillans. Og dermed også som et billede af den personlighedens spaltning, som giver mening til det udsagn, at han i sit væsens mangfoldighed var et menneske, der skyggede for sig selv.

Villars Lunn

(Foto: Kristine Duchow)

Bent Hahn blev i det tidlige forår 1960 kom ikke helt overens med på dem, der havde det privilegium at kunne få ham med sig til hans så søn, som han ønskede det. Nemt angik var han nemlig 1960. Han ville det selv blev til omgangssprog samtale, og det kunne man se på det, så snart han selv forstod, at de mennesker, han havde med at gøre, ikke levende og til den dag, der, som selv insisterede på. Dem var – i dette – ved klassiske og bedste betydning – var for ham mere end en omgangssprog. Den var en fordring og en fordring, der skæbte det, han havde kontakt med, som også for ham selv skulle udfordring den smilighed, selv et menneske for fortæller til. For ham gjaldt det både lagligt og personligt. Netop den eksistentielle og selvbiografier var blandt hans yndlingslæsning, fordi de i utvilsomt – om ikke læst – kritik – forstod indkredset den selvbevarende person. Altså den individualitet, der på godt og ondt vil være sig selv bekendt. Og det drøgt de andre kollega, mens det al og til kunne være vanskeligt at sammenligne for omgivelserne. I et bemærkede beherskede Bent Hahn selvbevidsthed, selvbevidsthed og selv, men også verval kunstnerisk.

Bent Hahn blev født den 23. juni 1934 i København som søn af skulptørmeester Frederik Hahn og hustru Anna Elise (f. Asmussen). I 1955 blev han student fra Efterstageskole og i 1954 teologisk kandidat fra Københavns Universitet. Efter i årene indtil 1967 at have virket som kordegn ved Jagersborg Kirke i Gentofte Provsti udtaltes han et tre-årigt kandi-

dispendium. Begge ved Københavns Universitet. Noget af tiden benyttede han sig af et studieophold i Zürich, hvor han særligt beskæftigede sig med Prof. Gerhard Ebelings teologiske tankning, hvilket 1960 kom og spor i en afhandling i samfundets Gode bøger i hans prædicationer. I 1970 fik Bent Hahn titlen af universitetslektor og fra 1972 blev han fremadret som lektor i systematisk teologi, med særligt henblik på religionsfilosofi og etik. Mellem 1974 og 1978 virkede han samtidig som hjælpepræst ved Karistkirken. Herfra stammer hoveddelen af publikationen *Det gamle Testamente: Det nye fra 1974*, der fremder tre prædikener med den særlige lutherske såvel som evangelistiske som fundament og et velbestemt tilføjelse indholder non-arkitisk hovedsageligt koncentreret om kristendommens, teologens og det religiøse menneskes forhold til samfund og politik, det særlig karakteristisk nok for Bent Hahn, der siges kunne teologi uden kirke, men aldrig det omvendte, først af foretaget i *Forsøget på Katalin*. Sammenhæng mellem teologi og kirke var aldrig fremmed for ham. Tværtimod havde han for prædikens og den religiøse erkendelses skyld teologiens videnskabelighed og dette fags uopgørelse sammenhang som betydningsfuld. Netop på dette punkt var hans livs vigtigste disciplinering uretlig.

Også Studenterkræften havde Bent Hahn en vigtig tilknytning til, der var han formand 1956-1961. Og som han fra slutningen af 1960'erne og i løbet af 1970'erne beklædte bestyrelsesposter skole Teologisk

landene, hvor midt i det 19. århundrede blev grundlagt. I 1870'erne blev det første offentlige hospital opført i København, og i 1880'erne blev der opført flere offentlige hospitaler i de andre store byer. I 1890'erne blev der opført flere offentlige hospitaler i de mindre byer. I 1900'erne blev der opført flere offentlige hospitaler i de små byer. I 1910'erne blev der opført flere offentlige hospitaler i de meget små byer. I 1920'erne blev der opført flere offentlige hospitaler i de meget små byer. I 1930'erne blev der opført flere offentlige hospitaler i de meget små byer. I 1940'erne blev der opført flere offentlige hospitaler i de meget små byer. I 1950'erne blev der opført flere offentlige hospitaler i de meget små byer. I 1960'erne blev der opført flere offentlige hospitaler i de meget små byer. I 1970'erne blev der opført flere offentlige hospitaler i de meget små byer. I 1980'erne blev der opført flere offentlige hospitaler i de meget små byer. I 1990'erne blev der opført flere offentlige hospitaler i de meget små byer. I 2000'erne blev der opført flere offentlige hospitaler i de meget små byer. I 2010'erne blev der opført flere offentlige hospitaler i de meget små byer. I 2020'erne blev der opført flere offentlige hospitaler i de meget små byer.

– Det var ikke mindre Mogens Fogs forhandlingsevne og handtekraft, der betød endnu en gang havde søn – i manges øjne nok så kontroversiel – bragt. Ikke uden tvivlhold kunne den, ved sin sidste årsberetning, november 1972, erklære om styrelseslovens tilblivelse og samtidig give sin beretning over et halvt hundrede år tilbage til de forløb, der havde været resultat af konstitutionens efterretning.

Med held var kornet Fog oppe i et andet konsistorieskifte. Og alligevel var hans betragtninger for tydens institutionelle art – nok i højere grad blev betragtet som dem, der i en storstilet tid havde et stort universitet gennem det store studie mellem studierne og de offentlige og traditionelle. Karolinska, hader som den, der til folkets ommelede bemærkede den repræsentation af toleransen kun på gode og dårlige.

– Hans mest bemærkelsesværdige arbejder var hans beretning om det første årsberetning, som blev offentliggjort på 10. gang at give og tage, som sin prøve gennem en række septembers i årene 1960, 66 og 70.

– Som den mest bemærkelsesværdige årsberetning den 21. november 1966, da han uden for programmet gav den psykologiske videnskaber og den første, *Finne Einar Madsen*, udelukkende i minuttet vis å vis den kongelige familie og en bøger af åndslivets honoratører.

– Og siden, den 14. april 1969, da en massiv gruppe medicinske studenter tilkaldte for professorernes adgang til fakultetsmødelokaler.

– Og fem dage senere, da tilfældet af Somningsprisen – til den ældste Sveriges *Hilmar Lager* – udelukkende voldtænder drømme i bouen, der udelukkende tilspøjede på Finne Einar.

– Da Mogens Fog i 1972 vendte tilbage til sin efterretning på Rigshospitalet, var det for halvandet år senere, som 70-års, at han tog sin sidste ferie. Seks år senere blev han en legesvidenskabelig disciplin i rivende udvikling, specielt i forhold til de offentlige og de offentlige, der blev kaldt – er lang tid. Og han blev som regel af Ugeskrift for Lægers Videnskabelig og Praktisk, som han med stort talen havde bestået siden 1957, og som havde holdt ham båret og båret i medicinske udvikling, – den havde han fraskrevet sig ved rektorvalget i 1966.

– Så udspisnet for at tiltrække et vellykket studie var viderelæst med hans sikre sanser for omgang.

– I 1970 og 77 udvalgte han sine erindringsbøger, *Ugeskrift*, 1904-45 og *Ugeskrift*, 1946 – og reviderede *Stofmetabolisme til runden*. Uopgavesluge, som det hedder, for enhver, der måtte ønske sig indgående i styrelseslovens baggrund og historie. Uden bestand i hans ven og akkurat i rektoratsperioden, *Hilmar Lager*, havde værkerne næppe set dagens lys.

– Og to år senere, på sin 75-års dag, afsluttede han sit, i sin bog om »Lægens«, sit laglige dokumente. Et barn var nok punkturn, for enhver virksomhed med deltagelse og samtidig et udtryk for hans ønske om – blandt de ledende, doskoptiske erindringsbilleder, han vil efterlade sig – først og sidst at blive husket som en af dem, der havde, som trods alt få hans dybest på mode, gennemgået som lege for den enkelte syge.

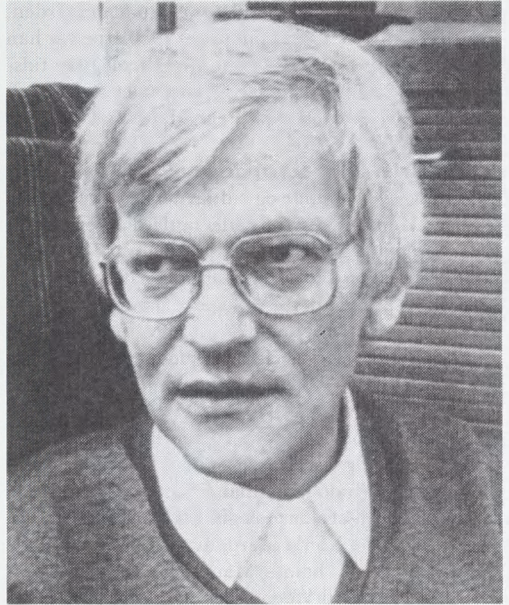
– Hans personligheds udvælgelse var så ubestridelig, at han, midt i sine svejse gennem, endede at indgive sin afdeling på Rigshospitalet sin egen, helt Sveriges humanitære bånd. Selvfølgelig han om legens gerning, drømte ikke om at tage ordet fald i sin mund. Metafysiske tankering var ham fremmed. Hans livssyn var fundamentalt empirisk og agnostisk. Men samtidig blev af en lige så fundamentalt moralsk altruistisk forpligtelse, som gjorde ordet gerning i hans mund synonymt med bejret handling i det godes tjeneste.

– Hans bog om »Lægens«, skrevet i hans høje alder, læser på overraskende, næsten paradoksal menneskel

Bent Hahn

23. juni 1936 – 19. marts 1990

(Foto: Kristeligt Dagblad)

Bent Hahns død i det tidlige forår 1990 kom ikke helt uventet bad på dem, der havde det privilegium at kende ham godt og stå ham så nær, som han ønskede det. Nem at omgås var han nemlig ikke. Han stillede sine krav til omgang og samtale, og det kunne isolere ham lidt, så snart han selv fornemmede, at de mennesker, han havde med at gøre, ikke levede op til den dannelse, han selv insisterede på. Dannelse – i dette ords klassiske og bedste betydning – var for ham mere end en omgangsform. Den var en fordring og en livsstil, der såvel for de folk, han havde kontakt med, som også for ham selv, skulle neddæmpe den smålighed, ethvert menneske let forfalder til. For ham gjaldt det både fagligt og personligt. Netop dannelsesromanen og selvbiografier var blandt hans yndlingslæsning, fordi de i ordentlig – men for læseren: kritisk – forstand indkredser den selvstændige person. Altså den individualitet, der på godt og ondt vil være sig selv bekendt. Og det tilstræbte denne kollega, omend det af og til kunne være vanskeligt at gennemskue for omgivelserne. I så henseende beherskede Bent Hahn selverkendelse, selvbedømmelse og ironi, men også vemod kunstnerisk.

Bent Hahn blev født den 23. juni 1936 i København som søn af skomagermester Frederik Hahn og hustru Anna Eline (f. Asmussen). I 1955 blev han student fra Efterslægtsselskabets Skole, og i 1964 teologisk kandidat fra Københavns Universitet. Efter i årene indtil 1967 at have virket som kordegn ved Jægersborg Kirke i Gentofte Provsti tildeltes han et tre-årigt kandi-

datstipendium, ligeledes ved Københavns Universitet. Noget af tiden benyttede han bl.a. til et studieophold i Zürich, hvor han særligt beskæftigede sig med Prof. Gerhard Ebelings teologiske tænkning, hvilket i 1968 satte sig spor i en afhandling i samleværket *Gudstanken i nyere protestantisk teologi*. I 1970 fik Bent Hahn tildelt et universitetsadjunktur, og fra 1972 blev han fastansat som lektor i systematisk teologi med særligt henblik på religionsfilosofi og etik. Mellem 1974 og 1978 virkede han samtidig som hjælpepræst ved Kastelskirken. Herfra stammer hoveddelen af publikationen *Det gamle Testamente i Det nye* fra 1979, der foruden tyve prædikener med den evangelisk-lutherske salmeangsgudstjeneste som fundament og en vielsestale til lige indeholder fem artikler hovedsageligt koncentreret om kristendommens, teologiens og det religiøse menneskes forhold til samfund og politik; det sidste, karakteristisk nok for Bent Hahn, der sagtens kunne se teologi uden kirke, men aldrig det omvendte, først offentliggjort i *Kirkehilsen fra Kastellet*. Sammenhængen mellem teologi og kirke var aldrig fremmed for ham. Tværtimod hævdede han for prædikenens og den kristelige erkendelses skyld teologiens videnskabelighed og dette fags uopgivelige sammenhæng med humanoria iøvrigt. Netop på dette punkt var hans krav om saglig disciplinering utrættelig.

Også Studenterkredsen havde Bent Hahn en nær tilknytning til; dér var han formand 1966-1967, ligesom han fra slutningen af 1960'erne og i løbet af 1970'erne beklædte bestyrelsesposter såvel i Teologisk

Forening som Præstehøjskolen og Studentergården. Fra 1977 og frem til over midten af 1980'erne var han tillige medudgiver og redaktør af det teologiske tidskrift *Fønix*. Efter adskillige år med svær sygdom og skiftende arbejdsevne sov Bent Hahn ind den 19. marts 1990.

Bent Hahn hører ubestrideligt til en af sin generations mest dybtborende og vidtfavnende systematiske teologer. Hans interesseområder omfattede foruden filosofi også i højeste grad litteraturvidenskab og musik samt de kunstneriske udtryksformer i videre forstand. Men altid sat ind i deres teologiske sammenhæng. At han aldrig ønskede at udelukke noget emne (det gjaldt sågar teoretiske overvejelser over fodboldspil!) fra en teologisk indfaldsvinkel og diskussion, herom vidner især hans »hovedværk« *Hermeneutik og Religionsfilosofi* fra 1979. I den bog møder læseren forfatteren som hermeneutisk teolog; i sit udgangspunkt bestemt af grundige studier i Rudolf Bultmann, som han iøvrigt betragtede som en af sine teologiske modstandere, K. E. Løgstrup, Søren Kierkegaard, hvem han også rettede kritik imod – og Thomas Mann, for nu at nævne en litterat, og Richard Wagner, for også at tage en komponist med. I alt, hvad Bent Hahn skriftligt og mundtligt fremlagde, var Martin Luther en selvfølgelig forudsætning. Men i kraft af sine tværfaglige undersøgelser rettede han skarpe angreb på tendenserne i nyere reformatorisk teologi til at udelukke erfaringen fra troen. Tværtimod, tro er bevidsthed, en erfaring, som skal omsætte sig i eksistentiel selvforståelse for at kunne danne til autentisk handling. Deraf hans optagethed af den sidst tilkomne selvstændige teologiske disciplin på fakultetet: Praktisk Teologi.

Bent Hahn nåede desværre kun at udgive to bøger. Dertil kommer adskillige længere og kortere afhandlinger, f.eks. i festskriftet til Prof. Børge Diderichsen (1979), i Dansk teologisk Tidsskrift, Studenterkredsens Blad, *Fønix* og Præsteforeningens Blad. Hans produktion er ganske vist ikke omfangsrig, men til gengæld af blivende kvalitet og »utrolig komprimeret, fordi jeg bestræber mig på at få det sagt så præcist som muligt. Jeg læser meget langsomt og skriver langsomt. Det kan både være en fordel og også hæmmende, i den forstand, at jo mere man har kendskab til, jo mere ved man også, hvor meget man ikke har kendskab til« – udtalte Bent Hahn i et interview i forbindelse med sin 50 års dag. Ikke uden en vis selvbevidsthed kunne han en gang imellem henvise til komponister, der så og så mange gange havde skrevet deres værker om, for derpå først efter års forløb at offentliggøre dem.

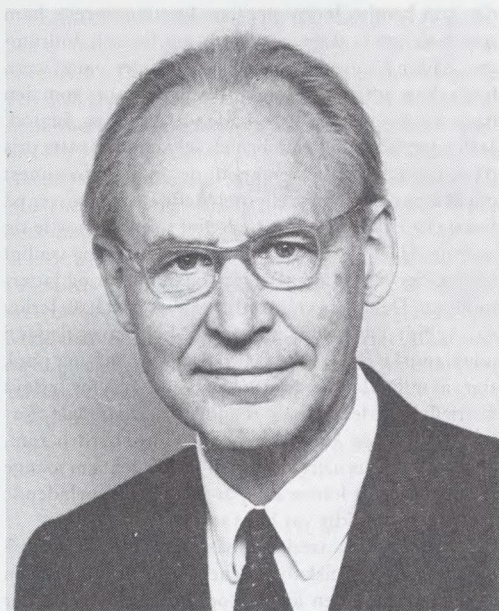
Alligevel var Bent Hahns belæsthed næsten »berygnet« blandt de studerende. En overgang gik det rygte, at hans morgenmåltid bestod af en cigar og spisingen af en bog! Han samlede heller ikke de store skarer omkring sig, for han tilrettelagde et niveau i sin undervisning og kommunikation, der hævdede sig over gennemsnittet. Omvendt oplevede de studerende, kolleger og andre interesserede, der fulgte med i Bent Hahns arbejde, en overordentlig frugtbar inspiration og en tydelig påvirkning til videre, selvstændig teologisk tænkning med inddragelse af alle de humanistiske områder og metoder, der kan befordre en saglig dialog.

De døde rider hurtigt, hedder det. Hurtigt red Bent Hahn ikke i levende live – det vil han heller ikke gøre i vores erindring efter sin alt for tidlige død.

Paul Müller

Nils Gunnar Jerlov

12. oktober 1909 – 29. maj 1990

Man kendte da professor, Fil.Dr. N. G. Jerlov i danske videnskabelige fagkredse, men slet ikke i samme grad som uden for Danmarks grænser. Dette forhold skyldtes givetvis, at Jerlovs danske karriere begyndte relativt sent kort før hans 54. års fødselsdag, men der var nu også flere andre årsager. For det første havde faget Fysisk Oceanografi været uden professor siden 1948, indtil Jerlov i 1963 tiltrådte professoratet i Fysisk Oceanografi på Københavns Universitet. For det andet er det generelle kendskab til faget i kollegiale kredse ringe. Ved universitetets 500-års jubilæum i 1979 påbegyndtes således en beskrivelse af Det matematisk-naturvidenskabelige Fakultet, som i 1983 mandede ud i et to-bindsværk. Den Fysiske Oceanografi ved Københavns Universitet bliver beskrevet således: »N. G. Jerlov konstitueredes 1963 som professor i en nyoprettede stilling i Fysisk Oceanografi, udnævnt 1968. Ved hans afgang i 1978 udnævntes Gunnar Kullenberg til hans efterfølger« (citater og samlet omtale slut).

Fagets genfødsel med Jerlov som jordemoder var uægtelig spæd! De arbejdsmæssige perspektiver kunne i begyndelsen ikke kaldes gode. Kvalificeret videnskabelig arbejdskraft fandtes der ikke megen af i Danmark, så denne måtte kaldes til landet. Lokaler og laboratoriefaciliteter var så beskedne, at de reelt set ikke eksisterede. Og endelig fandtes der ingen studerende, der umiddelbart stod og manglede undervisning, fordi den geofysiske studiegren hvorunder faget hører, ikke var oprettet på det tidspunkt. Jerlov havde med andre ord odds imod sig; men alligevel afviklede han med

typisk optimisme sine forpligtelser i perioden 1963-64 som laborator ved Oceanografiska Institutet i Göteborg, for fuldt at hellige sig opgaven i København.

Al start er som bekendt ikke problemfri. Ved sin professortiltræden 1. oktober 1963 stod Jerlov helt uden lokaler og andre faciliteter. Drøftelser med professor Jens Højgaard Jensen fra Fysisk Laboratorium I på H. C. Ørsted Institutet resulterede i, at Jerlov fik et mindre lokale stillet til rådighed på 2. sal i Fysisk Fløj samt adgang til at benytte Centralværkstedet på H. C. Ørsted Institutet. Denne hændelse i slutningen af 1963 kan man passende kalde begyndelsen på Jerlovs egentlige karriereforløb i Danmark samt fagets opståen ved Københavns Universitet. Første forelæsning i Fysisk Oceanografi blev holdt 3. februar 1964 kl. 14 på H. C. Ørsted Institutet. Herefter skulle godt et år hengå førend den næste faste medarbejder, sekretær Elin Halldén, blev ansat. Jerlov ville selv have anset dette for starten på Institut for fysisk Oceanografi. Givet er det også, at instituttet med denne ansættelse gik ind i en frugtbar udvikling, som nåede sin middagshøjde i perioden op til Jerlovs fratræden i 1978. Op til den tid havde ca. 15 lønnede medarbejdere et fast opholdssted på instituttet, der foruden de i alt 9 fastansatte KU-medarbejdere også husede kolleger fra Miljøstyrelsens Bæltprojekt (1973-79), stipendiat-ter og gæsteforskere fra Norden, USA, USSR, Frankrig, Tyskland, Polen, Holland og Japan.

Jerlovs væsen og personlige egenskaber var et kapitel for sig. Flere danske kolleger og studerende,

der kun kendte Jerlov perifert, karakteriserede ham som højsvensk, d.v.s. reserveret og formel. Indrømmet, sådan kunne det virke; men attituden var et værn for Jerlovs lidt generte og blufærdige person, som den nære kreds omkring ham både værdsatte og forstod. Jerlov var alt andet end formel, selv om han satte pris på ro og orden. For ham gjaldt det først og fremmest om at løse de forelagte eller selvdefinerede opgaver på bedste og enkleste måde, hvorefter formalia havde sig at rette. Hertil kom, at Jerlov besad et lyst og venligt væsen, der ofte tillod plads for både humor og lattermildhed. Det er ingen overdrivelse at påstå, at Jerlov var vellidt både som menneske, kollega og leder i udenlandske og danske fagkredse. Dog må man nok sige, at udlandet havde et specielt godt blik for Jerlovs fortræffeligheder. Hans mange internationale formandskaber og kontakter bærer vidnesbyrd herom. Som forholdsvis nært knyttet til Jerlov gennem mange år mener jeg at kunne sige, at Jerlovs tilsyneladende sårbarhed samtidig var hans styrke.

Positivt ry og anseelse opnås nu imidlertid ikke på menneskelige egenskaber alene. Jerlov var da også én af pionererne inden for den optiske oceanografi, der beskæftiger sig med havets optiske egenskaber bestemt af dets indhold af plankton, svæv og opløste stoffer, dagslysforholdene og primærproduktionen, samt endelig med dagslysets omdannelse til varme. Arbejdet »On the angular distribution of daylight in deep water« – iøvrigt publiceret under navnet Johnson sammen med Gösta Liljequist i 1938 – må udnævnes som gennembrudsværket. På denne baggrund er det interessant at notere sig, at Jerlov i 1939 disputerer inden for fysik ved Lunds Universitet med afhandlingen »Effects of chemical combination on x-ray emission spectra«. Ikke ufortjent blev Jerlov udnævnt som ærasedoktor ved samme universitet kort forinden hans bortgang.

Jerlovs gode faglige omdømme op til i dag skyldes givetvis de 2 lærebøger »Optical Oceanography« (1968) og den udvidede andenudgave »Marine Optics« (1976), begge udkommet på Elsevier Publishing Company. Begge værker går under betegnelsen »Den blå Bibel« i dansk oversættelse. En anden klassiker fra den periode hedder »Optical Aspects of Oceanography« (1974), udkommet på Academic Press som en tidsskriftsamling af bidrag fra det internationale IAPSO-symposium (International Association for the Physical Sciences of the Ocean) holdt på Institut for fysisk Oceanografi i 1972 i samarbejde med afdøde professor Erik Steemann Nielsen. Heroveni kommer Jerlovs optiske klassifikation af verdenshavets vandmasser, der på en enkel måde tillader en optisk karakteristik af vandmasser, deres oprindelsessted og bevægelsesmåde. I de senere år har den oplevet en renaissance i vore dages satellitæra, fordi nogle af de målbare satellitparametre indgår direkte i Jerlovs klassifikation.

Modne og ældre kolleger husker i tilgift Jerlov for hans mange konstruktioner af optisk undervandsudstyr, udvikling af målemetodikker og internationale standardiseringer af optiske parametre. Også, de mange bemærkelsesværdige gode og endnu aktuelle videnskabelige arbejder og den slående gode målenøjagtighed. Som et eksempel på aktualiteten – foruden det ovenfor givne – kan nævnes Jerlovs arbejde omkring det antropogent skadelige UV-B dagslys' nedtrængen i havet – en problematik, der er tæt knyttet til ozonlagets udtynding i stratosfæren (atmosfæren). I erkendelse af netop denne indsats og instituttets internationale placering blev der på Institut for fysisk Oceanografi afholdt det internationale symposium i 1980: »The role of solar ultraviolet radiation in marine ecosystems«, hvorfra resultatfrem læggelserne udkom på Plenum Press som bog i 1982.

En beskrivelse af Jerlov er ufuldstændig, hvis den ikke rummer en omtale af hans hustru, Elvi (født Galeen). Det er ikke nogen tilfældighed, at der i Jerlovs 2 lærebøger er ofret en hel side på hustruen i den karakteristiske lapidarstil: »To Elvi«. Bøgerne var skrevet først og fremmest med Elvi i tankerne. Studerende og kolleger kunne så komme i anden række. De mange heldige af os, der kendte Jerlovs privat, kan bevidne, at man her stod over for et sjældent godt og givende parforhold, som lyste klart med mange facetter. Deres privathjem var smukt på mere end én led, så ægtefællerne trivedes dårligt med lange fravær fra hinanden. Jeg har bemærket mig, at Nils giftede sig med Elvi efter at have overstået verdensomsejlingen med det svenske havundersøgelses-skib Albatross i perioden 1947-48. Det var næppe et tilfælde!

Således kunne man i parrets tid i Danmark ofte opleve, at Elvi deltog i Nils' rejser på land – dog aldrig til søs. Om dette nu skyldtes den gammeldags opfattelse af »kvinder og skibe« eller søsygetendens hos Elvi må svæve i det uviste.

Alle sætter naturligvis pris på ros og faglig anerkendelse, men drivkraften er i nogle tilfælde forfængelighed og i andre faglig glæde. Nogle går endog meget langt i egne bestræbelser – ander laver en balanceret afvejning, hvor også ikke-faglige aspekter får lov at spille deres rolle. Lad mig sige det således, at Jerlov (såvidt noget sådant kan bedømmes) hverken forekom forfængelig eller synderlig interesseret i udmærkelser og hædersbevisninger. Jerlov virkede mere for helheden end for sig selv, og jeg mener at kunne sige, at netop heri lå hans store force som menneske og faglig leder: »Vise vejen for andre på en enkel, stillfærdig måde; gøre plads for andre og endelig give tid og forståelse for andre.«

En god ven og kollega er død. Æret være hans minde!

Epilog.

I sammenhænge som hér er det normal praksis at give afdødes generalieblad. Praksis vil ikke blive fraveget men gengivet nedenfor i et omfang og i en form Jerlov kunne bifalde:

Jerlov, Nils Gunnar, professor, fil.dr., R.p.p.; f. 12/10 1909 i Bosjökloster, Sverige; søn af disponent David Johnson (død 1946) og hustru Hilma f. Henriksson; gift 19/2 1949 m. Elvi J., f. 20/10 1913 i Charlottenburg, datter af sceneinstruktør Henryk Galeen (død 1949), og hustru Elvira f. Adler (død 1965).

Student 1927; fil.mag. 1932; fil.dr. (fysik) Lund 1939; docent i oceanografi ved Göteborgs Högskola 1953-61; første assistent ved Svenska Hydrografisk-Biologiska Komm. 1939-48; laborator ved Kongl. Fiskeristyrelsen 1948-57 og ved Oceanografiska Institutet, Göteborg 1957-64; professor i Fysisk Oceanografi ved Københavns Universitet 1963.

Formand for Committee on Radiant Energy in the Sea u. International Association for the Physical Sciences of the Ocean, 1960-67; medl. af Commission on Physical Oceanography 1967; formand for Dansk Nationalråd for Oceanologi 1967 og for Nordisk Kollegium for Fysisk Oceanografi 1970; medl. af American Geophysical Union, af Optical Society of America. Med. af Göteborgs Kongl. Vetenskaps- och Vitterhetssamhälle.

Deltaget i Svenska Djuphavsexpeditionen 1947-48, i Piccards dykninger i Middelhavet 1957. Ledet oceanografiske ekspeditioner i Sargassohavet 1966 og i Middelhavet 1971. Modtaget den svenske Albatross-medalje og den schweiziske Bathyscap-medalje, samt sølvmedalje fra Helsingfors Universitet.

Udenl. orden: S.N.3.

Niels Kristian Højerlev

Nils Gunnar Jerlov, København

Ved professor K. E. Skyttegaard led den danske 1910'ere og 20'ernes generation af zoologer udgangspunkt i det danske Fællesskab ved Københavns Universitet, af hvilke medlemmer der kom til at spille en vigtig rolle i den danske naturvidenskabelige og biologiske udvikling af det 20. århundrede. Det blev derfor, som det var tilfældet med K. E. Skyttegaard, naturligt at søge at holde i den rødsle og standighed i forhold til miljøet for at kunne opnå den videnskabelige og pædagogiske for den tid.

Kristian Ejler Bøll Skyttegaard blev født den 12. febr. 1902 i Sønder Næstved på fyn som søn af sogneprovst Jørgen Christian Enderup Skyttegaard og Anna Margrethe Bøll. Familien flyttede senere til Vindinge ved Nyborg. Efter grundskolen gik K. E. Skyttegaard på Odense Katedralskole, hvorefter han blev student i 1920. Samme år begyndte han at studere zoologi i København. Blant de danske professorer gjorde kirkehistorikeren Jens Nørregaard og hans religiøse filosofi og etikeren Edmund Geertz indtryk på ham. Men allerede i ungdomseneren blev hans interesse rettet væk fra det videnskabelige for kontinental protestantisk zoologi, der gik under betegnelse som adfærdsteori, zoologi og især var frivilligt af biologerne Rudolf Bultmann, Friedrich Geagren og Karl Barth. Af det var dog ganske klart Karl Barth. Set fik den store afgørende betydelse på K. E. Skyttegaard. I den forbindelse blev han allerede fra sin studietid en generation af zoologer i Danmark, der lagde afstand til det

19. århundredes biologiske og fysiologiske opfatning. Den kristne betragtning af den biologiske forskning blev i videnskabelig, men også i den religiøse og teologiske udførelse. I dette henseende var det dog først i 1927, da han blev medlem af det danske Fællesskab ved Københavns Universitet, at K. E. Skyttegaard blev opmærksom på den kristne betragtning af den biologiske forskning. Under den kristne betragtning af den biologiske forskning blev det klart, at den biologiske forskning ikke var en neutral og objektiv virksomhed, men at den var påvirket af den kristne betragtning af den biologiske forskning. I 1927 blev det klart, at den biologiske forskning ikke var en neutral og objektiv virksomhed, men at den var påvirket af den kristne betragtning af den biologiske forskning. I 1927 blev det klart, at den biologiske forskning ikke var en neutral og objektiv virksomhed, men at den var påvirket af den kristne betragtning af den biologiske forskning.

En ensidighed i den retning kom dog ikke til at gøre sig gældende, idet der blev taget hensyn til den kristne betragtning af den biologiske forskning. Men det var først i 1927, at den kristne betragtning af den biologiske forskning blev opmærksom på den kristne betragtning af den biologiske forskning. I 1927 blev det klart, at den biologiske forskning ikke var en neutral og objektiv virksomhed, men at den var påvirket af den kristne betragtning af den biologiske forskning. I 1927 blev det klart, at den biologiske forskning ikke var en neutral og objektiv virksomhed, men at den var påvirket af den kristne betragtning af den biologiske forskning.

Kristen Ejner Buhl Skydsgaard

15. november 1902 – 9. februar 1990

(Foto: Herdis og Herman Jacobsen)

Ved professor K. E. Skydsgaards død den 9. februar 1990 tog en hel generation af præster, udgået fra Det teologiske Fakultet ved Københavns Universitet, afsked med en lærer, der på afgørende måde havde sat sit præg på dem både med hensyn til deres forståelse af det teologiske arbejde og deres forståelse af præstegeringen. Det blev for dem, som det var for K. E. Skydsgaard, to sider af samme sag, der måtte fastholdes i deres relative selvstændighed i forhold til hinanden for at kunne indgå i den vekselvirkning, som er nødvendig for dem begge.

Kristen Ejner Buhl Skydsgaard blev født den 15.2.1902 i Sønder Næraa på Fyn som søn af sognepræst Jørgen Christian Pedersen Skydsgaard og Anna Margrethe Buhl. Familien flyttede senere til Vindinge ved Nyborg. Sin gymnasietid havde K. E. Skydsgaard på Odense Katedralskole, hvorfra han blev student i 1920. Samme år begyndte han at studere teologi i København. Blandt de daværende professorer gjorde kirkehistorikeren Jens Nørregaard og især religionsfilosoffen og etikeren Eduard Geismar indtryk på ham. Men allerede i studieårene blev hans opmærksomhed vakt for det nybrud inden for kontinental protestantisk teologi, der gik under fællesnavnen »dialektisk teologi« og især var fremkaldt af teologerne Rudolf Bultmann, Friedrich Gogarten og Karl Barth. Af de tre var det ganske klart Karl Barth, der fik den mest afgørende indflydelse på K. E. Skydsgaard. I den forstand tilhørte han allerede fra sin studietid en ny generation af teologer i Danmark, der lagde afstand til det

19. århundredes liberalteologi og kulturprotestantisme. Den krisebevidsthed, der kendetegnede årene efter 1. verdenskrig, mærkede også ham, og den gjorde sig sidenhen gældende i hele hans teologiske virksomhed. Påvirkningen fra Karl Barth er direkte dokumenteret i det votum, som blev udarbejdet i forbindelse med K. E. Skydsgaards besvarelse af det teologiske fakultets prisopgave i 1926: »En kritisk Behandling af det Problem, som ligger i Lessings Ord: »Zufällige Geschichtswahrheiten können der Beweis von notwendigen Vernunftswahrheiten nie werden« under hensyntagen til Schleiermacher, Hegell, A. Ritschl og M. Kähler.« Besvarelsen fik 1927 tilkendt universitetets guldmedalje, hvilket karakteriserer den som en usædvanlig bedrift, da prisopgavens vanskelighedsgrad og omfang må siges at ligge et godt stykke over de normale krav. Men i bedømmelsen, udarbejdet af Fuglsang Damgaard og Eduard Geismar, læser man, at K. E. Skydsgaard »erkender at være paavirket af den Barthske Theologi.«

En ensidighed i den retning kom dog ikke til at præge ham og lå i det hele taget ham fjern. Dertil var hans sind for opladt. Året før arbejdet med prisopgaven havde han tilbragt som stipendiat ved det frie protestantiske fakultet i Paris, hvor han dels mødte nythomismen, den herskende strømning inden for den tids romerske katolicisme, i Jacques og Raïssa Maritains skikkelser, dels stiftede bekendtskab med den katolske modernisme, især igennem Lucien Laberthonnière, som han fik et personligt forhold til. Sin første om-

fangsrige videnskabelige artikel skrev K. E. Skyds-
gaard om denne store religionsfilosof (Dansk theologisk Tidsskrift 1929, s. 193-250), der på det tidspunkt var persona non grata i den romersk-katolske kirke. Laberthonnière repræsenterede for K. E. Skydsgaard en bibelsk-personal tænke måde til forskel fra en spekulativ-dogmatisk. Samme tænke måde kom til at præge ham selv i en reformatorisk-teologisk udformning. Men mødet med nythomismen kan K. E. Skydsgaard i et tilbageblik fra 1970, som findes i artikelsamlingen *Traditio et traditiones* fra 1972, karakterisere på en for ham sigende måde: »Der junge Lutheraner, der in dieses geistige Gebäude hineinschaute, war abwechselnd von unglücklicher Liebe, von ehrerbietigem Respekt und von protestantischer Empörung ergriffen. Diese verschiedenen Gefühle zusammenzuhalten und die innere Identität zu bewahren, war tatsächlich nicht leicht« (s. 191). I samme artikel giver K. E. Skydsgaard også en rammende karakteristik af den betydning, som Karl Barths teologi fik for modsætningen mellem katolicismen og protestantismen, og dermed også for hans egen tilgang til den. Karl Barth sprængte denne gamle modsætning ved at bringe deres konfessionelle forskel på en fællesnævner, han selv forholdt sig kritisk til, hvorved han relativerede kløften imellem dem. På den måde kom Karl Barth til at åbne en ny vej i den økumeniske samtale. »Die Dialektik des Wortes Gottes bei Karl Barth, das heisst seine Ungreifbarkeit und sein Nichtgegebenheit, aber auch seine Konkretion, seine Faktizität und seine sich immer wieder durchsetzende Freiheit waren ein Zeugnis sowohl den Protestanten als den Katholiken ins Angesicht. Vielleicht am meisten den letzteren!« (s. 195). Det er en præcis karakteristik også af K. E. Skydsgaards egen indsats sidenhen som økumenisk teolog.

K. E. Skydsgaard blev teologisk kandidat i 1928 og fik samme år stilling som klokker (svarende til kordegn) ved Gentofte kirke, hvor han forblev indtil 1935. Denne stilling gav ham mulighed for fortsatte studier. Dengang fandtes der jo ikke forskningsstipendier ud over rejsestipendier af begrænset varighed. Samme år 1928 blev K. E. Skydsgaard gift med lærer Anna Margrethe Nielsen (f. 17.4.1902, d. 21.5.1988), datter af cand.mag., senere rektor Julius Nielsen og Helga Rasmussen. I årene 1931 og 1933-34 foretog K. E. Skydsgaard flere udenlandsrejser af længere varighed, bl.a. til Fribourg og til Benediktinerabbetied Clervaux i Luxembourg, men også til Schweiz og Tübingen. Emnet for de videregående studier var givet allerede igennem studietidens engagement. Det blev nythomismen især i dens franske skikkelse. Resultatet af disse studier blev fremlagt og forsvaret for den teologiske doktorgrad i 1937 i disputatsen »Metafysik og Tro. En dogmatisk Studie i nyere Thomisme.«

Disputatsen er en meget lærd og usædvanlig kyndig undersøgelse af nythomismen, der også omfatter studier af Thomas selv. Og nythomismen behandles både

i dens filosofiske og dens teologiske udformning. Men disputatsen er mere end det. Den er samtidig teologen K. E. Skydsgaards bestræbelse på at afklare sin egen identitet som evangelisk luthersk teolog, som han – som ovennævnte citat viser – følte udfordret af nythomismen. Det giver afhandlingen dens særlige intensitet og karakter af et opgør, men vel at mærke af et indforstået opgør. På intet tidspunkt af sit teologiske virke optrådte K. E. Skydsgaard som kontrovers-teologisk polemiker. Romersk-katolsk og evangelisk-luthersk kristendomsforståelse har et teologisk grundspørgsmål tilfælles, hvis besvarelse de strides om. Ifølge disputatsen er dette grundspørgsmål selve forholdet mellem Gud og menneske. Dette fællesskab i grundspørgsmålet gælder det om at vedgå i fremstillingen og analysen af modpartens synspunkt, og det så meget, at man også kan lade sit eget synspunkt anfægte heraf som et muligt svar på selve grundspørgsmålet. Denne anfægtelse er ifølge K. E. Skydsgaard nærmest en betingelse for en dybere forståelse af reformatorisk kristendom. Allerede i disputatsen afegnede sig således grundtræk af den hermeneutik, som K. E. Skydsgaard sidenhen udviklede i sine overvejelser om den økumeniske dialog. For disputatsens vedkommende fik den til følge, at fremstillingen af nythomismen er den mest differentierede, der med stor indlevelse argumenterede for, at nyere thomismes forståelse af forholdet mellem erkendelse og tro er en konsekvent anvendelse af den thomistiske bestemmelse af forholdet mellem natur og nåde på erkendelsesteorien med de heraf følgende konsekvenser for forståelsen af troens væsen. Fremstillingen af det reformatoriske kristendoms syn er ikke så differentieret, men dermed ikke mindre markeret. Her mærkes især Karl Barths indflydelse, og forklaringen herpå er det særlige økumeniske perspektiv, som K. E. Skydsgaard som ovenfor nævnt så i Karl Barths teologi, særligt med henblik på forholdet mellem romersk-katolsk og protestantisk teologi. Men modparten får tilkendt mest vægt i afhandlingen. Det gælder om at lytte, før man svarer. Det blev til et princip livet igennem for K. E. Skydsgaard.

Det er med rette blevet hævdet, at bogen »Metafysik og Tro« blev skelsættende i den teologiske og kirkelege debat herhjemme på den måde, at den umuliggjorde med et slag en overfladisk luthersk konfessionalistisk antikatolicisme, idet den stillede krav om en helt anden teologisk standard i den interkonfessionelle dialog. Og så lagde K. E. Skydsgaard jo aldrig skjul på, at han respekterede de teologer højt, som han samtidig måtte kritisere, og han holdt af dem som mennesker. Derigennem var han allerede dengang medvirkende til, at forholdet mellem folkekirken og den romersk-katolske kirke i Danmark fra at være mere konfrontationspræget nu blev til et samtalefællesskab, der ud over at være intellektuelt klart også kom til at rumme en menneskelig varme.

I årene 1935-40 var K. E. Skydsgaard sognepræst i

Nørre Vedby på Falster. De år kom til at betyde meget for ham og familien, hvorfor de også bevarede kontakten med sognet sidenhen. I 1939 blev det ledige professorat efter Eduard Geismars død besat med docent N. H. Søb som efterfølger. Derved blev docenturet i systematisk teologi ledigt, som K. E. Skydsgaard enstemmigt blev indstillet til i januar 1940. Samtidig vikarierede han som honorarlønt sammen med E. Hammershaimb i det ledige docentur i Ny Testamente. To år senere efterfulgte K. E. Skydsgaard dog allerede N. M. Plum i professoratet i teologi med dogmatik og Det nye Testaments eksegesis som hovedfag, idet N. M. Plum var blevet udnævnt til biskop. Embedsbetegnelsen var en tradition, der gik tilbage til H. N. Clausens tid. Hovedopgaven var dogmatikken, men med faste mellemrum forelæste K. E. Skydsgaard også over nytestamentlige skrifter, hvor Galaterbrevet var det foretrukne skrift. Han forblev i professoratet indtil sin pensionering i 1972.

K. E. Skydsgaard forstod dogmatikken som en historisk-systematisk disciplin inden for teologien med eftertrykket lagt på det historiske. Det betød på ingen måde, at dogmatik blev til dogmehistorie, men at dogmatikken eller troslæren i sin bestræbelse på at gøre rede for og udfolde den kristne tros indhold måtte være forpligtet på, at troen altid er indfældet i historien og udtrykker sig på historiens vilkår i fortid og i nutid. Det samme må derfor gælde for dogmatikken som eftertænkning af troens indhold. Og historien forstod K. E. Skydsgaard således: »Historie er menneskets historie, menneskeheds drama. Mennesket stilles som alt værende ind i en allerede af fortiden bestemt situation. Det stilles ind i en bestemt kæde af begivenheder, af objektive sammenhænge. Men, og just deri består menneskets særegenhed, i disse handler mennesket i ansvarlighed, i frihed og dermed skabende. Det vil sige, at en historisk situation, altså også menneskeheds såkaldte »store epoker«, indebærer mulighed for noget nyt og oprindeligt, en ny bærende tanke med dens sandhed og historieformende kraft.« (Op. cit. s. 169). Part i denne historie forstået som menneskeheds drama er Gud, som mennesket i sin ansvarlighed dybest set forholder sig til. I denne historie handler Gud skjult ved sit levende ord, som det er bevidnet i de bibelske skrifter, og dette ord er altid ordet om Jesus Kristus. Som et levende ord lyder dette samme Guds ord altid på ny ud af og ind i en konkret historisk situation og lader noget nyt og oprindeligt blive til. Historiens karakter som drama er begrundet i denne samtale mellem Gud og menneskeheden, hvor kirken som det vandrende gudsfolk er Guds særlige samtalepartner. En teologi, der er forpligtet på dette historiesyn, er ikke »en statisk afsluttet, tidløs tænkning, men en historisk, konkret teologi, der ved sig placeret ikke i et stillestående tomt rum, men i en levende historie, der er åben for Biblens vidnesbyrd om den skjulte, ubegribelige Guds

handling, en teologi, der ikke i en fromt tilrettelagt »metafysik«, i en slags tidløs »bibelsk« pseudoteologi og dens formentlige visdom allerede på forhånd har løst alle spørgsmål og dermed taget sin plads på sandhedens dommersæde.« Derfor må teologien »altid () være en tænkning i historiens dimension... (og) dogmatikken i sidste instans () en historisk disciplin.« (op. cit. s. 133f.)

Bestemmende for K. E. Skydsgaards forståelse af det dogmatiske arbejde var også hans syn på traditionen og traderingsprocessen i kirken. Forholdet mellem skrift og tradition var lige siden reformationen et centralt emne i diskussionen mellem katolikker og protestanter, hvor det protestantiske skriftprincip stod over for det katolske traditionsprincip. De sidste par århundreders nye indsigter i den bibelske kanons tilblivelseshistorie samt en dybere forståelse af den historiske formidlings væsen førte i flere henseender til en gennemgribende forandring i konfessionernes samtale med hinanden om forholdet mellem skrift og tradition. I K. E. Skydsgaards forskningsindsats og forfatterskab står dette emne centralt. Han vendte gang på gang tilbage til det, og de resultater, som er blevet opnået i den økumeniske samtale desangående, skyldes i høj grad også hans indsats. I årene 1952 til 1963 var han formand for den europæiske teologiske kommission om »traditionen og traditionerne« inden for Kirkernes Verdensråds *Committee on Faith and Order*, som han også var medlem af 1952 til 1968. Resultatet af kommissionens arbejde er nedfældet i bogen »Schrift und Tradition« fra 1963, som K. E. Skydsgaard udgav sammen med schweizeren Lukas Vischer. Overleveringen af det bibelske budskab i kirken er jo netop den handling, ved hvilken mennesker lader budskabet lyde på ny ud af og ind i en konkret historisk situation i håb om, at Gud vil vedkende sig det således formidlede budskab som sit levende ord. I sin beskæftigelse med denne traderingsproces vender K. E. Skydsgaard gang på gang tilbage til den dobbelte betydning, som det latinske »tradere« og det græske »paradidonaí« har. De kan både betyde »videregive« og »udlevere«, »forråde«. Generation efter generation at give Kristus videre i ordet om ham må være kirkens fornemste opgave og kald, men samtidig kan kirken netop i denne videregivelse forråde Kristus. De to betydningers sammenfald i ordet »traditio« er det paradokse udtryk for en sandhed, som gang på gang bekræftes i historien. I og med at kirken mener at videregive Kristus i sin forkyndelse af ham kommer den i virkeligheden til at forråde ham, måske uafvidende, måske bevidst af egoistiske hensyn. Denne tvetydighedens fristelse består til stadighed for kirkens overlevering og har gang på gang ført til, at forræderiets mulighed er blevet til virkelighed. Som kirkens kritiske selvbevidsthed på traditionen må teologien til stadighed overveje denne mulighed og efterprøve, hvor den er blevet og hvor den kan blive til virkelighed. I den be-

tydning er dogmatikken ifølge K. E. Skydsgaard også en historisk *kritisk* disciplin.

I en vis forstand kan K. E. Skydsgaards teologi karakteriseres som en kriseteologi. Den er præget af at være blevet til i mellemkrigstiden, under anden verdenskrig og i efterkrigstiden, hvor det 19. århundredes kulturoptimistiske og triumfalistiske vision af én kristen kirke i én kristen verden blev slået eftertrykkeligt i stykker. Men det er ikke det afgørende, hvor meget end K. E. Skydsgaards intensive sansning af den tid, han levede i, påvirkede hans teologiske arbejde og gjorde det så levende. Årsagen til, at hans teologi kan karakteriseres som en kriseteologi, ligger dybere. Den er allerede antydnet i de ovenfor nævnte overvejelser, som K. E. Skydsgaard udledte af den dobbelte betydning af ordet »traditio«. Den aftegner sig også i K. E. Skydsgaards skelnen imellem en Kristustradition og en Adamtradition i kirken, og imellem kirken som stedet for Guds riges nærvær og komme og kirken som religion. I Adamtraditionen forsøger kirken at gøre sig selv Gud lig og sætte sig i Guds sted og gentager således Adams oprør imod Gud. I Adamtraditionen bliver kirken til religion, som K. E. Skydsgaard under indflydelse af Karl Barth og Dietrich Bonhoeffer forstår som menneskets bemægtigelse af Gud. I Adamtraditionen er det derfor slet ikke Kristus, som kirken tilslutter sig, men Antikrist. Kristus bliver forrådt. I Kristustraditionen derimod gør kirken alvor af sin bekendelse til Kristus som herre og sig selv som et vandrende Guds folk, hvor Guds rige er nærværende som et kommende, som kirken som Guds folk er på vandring og derfor i stadigt oprub imod. Begge traditioner er i kirken og kæmper mod hinanden. Derfor må to sætninger fastholdes i dialektisk enhed: »Ecclesia perpetuo mansura est« og »Ecclesia semper reformanda est«. Teologi kan være udtryk for både Adamtraditionen og for Kristustraditionen, men med hele sin videnskabelighed og med den autoritet, der ofte tilskrives teologien, er den i særlig grad udsat for at blive en Adamtradition. Derfor må den hele tiden kritisk efterprøve sine vundne indsigter og fortolkninger i dette perspektiv og om nødvendigt begynde forfra med at forstå. I den forstand må teologi altid være kriseteologi, og sådan bedrev K. E. Skydsgaard den også selv.

Det siger sig selv, at med det syn på teologien og en tilsvarende arbejdsmåde måtte det falde K. E. Skydsgaard uhyre svært at fremlægge en lærebog i dogmatik. Det lykkedes da heller ikke for ham trods flere tilfølb. Konstitutionelt egnede hans teologi sig ikke til det. Til gengæld egnede den sig til den mundtlige formidling og undervisning. K. E. Skydsgaard var en fremragende forelæser, der engagerede os ved til staidighed at nøde os til at tænke med. Forelæsningerne var ikke forberedt på en måde, så at de var færdige på forhånd, låst fast på en bestemt konklusion. Nej, fremlæggelsen var åben for spørgsmål og samtale undervejs, der kom til at påvirke forelæsningsens videre for-

løb. Det skærpede selvfølgelig vores opmærksomhed og vores selvtillid. Vi blev gjort til og agtet som medarbejdere i det fælles teologiske arbejde. Tilsvarende var undervisningen i de øvelser og kollokvier, som K. E. Skydsgaard ledede, hvor han viste sig som den, der selv evnede samtalekunst og indøvede den hos os andre. Han stillede krav om akribi og videnskabelig grundighed i de skriftlige arbejder overensstemmende med de strenge krav, han stillede til sig selv, men han stillede dem på en måde, der svarede til den enkelte studerendes forudsætninger. I øvelserne var han den mæjeutiske pædagog, der ville opdrage til selvstændighed, og som direkte glædede sig over at blive imødegået på en kvalificeret måde af en studerende, så at han selv måtte bøje sig. Også på den måde opdrog og inspirerede han til videnskabelig indsats.

Den åbne, ærlige og saglig-kritiske samtale er en af de måder, hvorpå en kriseteologi kan praktisere sin egen selvforståelse. Men samtalen kan også misbruges til det modsatte, til selvlegitimering, eller til det mest utålelige af alt, til det uafklarede kompromis. Derfor beskæftigede K. E. Skydsgaard sig så indgående i sit forfatterskab med samtalen eller dialogen, dens forudsætninger, metoder og kriterier, fordi han tilkendte den så stor betydning ikke mindst i det økumeniske arbejde. I 1953 udsendte K. E. Skydsgaard bogen »Ja og Nej. Til Forstaelse af Forholdet mellem Katolicisme og Protestantisme«, der også blev oversat til de andre skandinaviske sprog samt til engelsk og fik stor betydning for den økumeniske dialog. Titlen er programmatisk, men også misforståelig. Den må ikke fejltolkes som udtryk for et både-og, både ja og nej, eller for en midtpunkt-søgende holdning, der kan være vanskelig at skelne fra et kompromis. Det ville være en totalt forkert karakteristik af K. E. Skydsgaards holdning. Ja og nej fastholdes som helljertede i deres dialektiske spænding. Denne spænding skaber en frugtbar uro, som holder samtalen i gang og gør den nødvendig. Spændingen og uroen grunder i trosspaltningens væsen. Den strider imod troens væsen. Den kristne tro bekender én Kristus og derfor også én kirke. Derfor er trosspaltningen en forargelighed, der får sit konkrete, dybt smertelige udtryk i, at man ikke kan fejre nadveren sammen.

Men hvad kan den ene konfession sige ja til hos den anden, der samtidig indebærer et nej, og omvendt? Man kan sige ja til den konfessionelle alvor i den andens bekendelse, forstået som en forpligtethed på sandheden og frelsen i Kristus, for i denne konfessionelle forpligtethed står man sammen, samtidig med at den netop er årsagen til, at man er spaltet, fordi man tolker denne forpligtethed forskellig. Det er denne forskel, man i første omgang samtidig må sige nej til, netop fordi man tager den andens forpligtethed alvorlig. K. E. Skydsgaard anså aldrig den konfessionelle forpligtethed for at være uforenelig med økumenisk forpligtethed. Tværtimod er de to sider af samme sag, der

gør samtalen nødvendig. For i anerkendelsen af den andens forpligtethed ligger der samtidig et kritisk spørgsmål til ens egen udformning af denne konfessionelle forpligtethed. Ellers ville det ikke være den samme Kristus, som vi bekender. Men samtidig er der også et andet nej, man må sige til den anden, og det er et nej til enhver påstand om endegyldig sandhedserkendelse. For da sætter en konfession eller kirke sig i Kristi sted. Da bliver konfession til konfessionalisme. På det punkt så K. E. Skydsgaard den største vanskelighed i samtalen med den romersk-katolske kirke. Men dette nej til konfessionalismens fristelse hos den anden er samtidig et nej til den samme fristelse hos en selv. Og intet kunne harme K. E. Skydsgaard mere end en selvtilstrækkelig lutherdoms bornerte syn på romersk katolicisme.

Til grund for denne forståelse af dialogen som drevet frem af det samtidige ja og nej lå hos K. E. Skydsgaard en dynamisk-historisk forståelse af kristendommens sandhed: Sandheden er én, den er altid universel. Sandheden er Kristus, bevidnet i det bibelske budskab som han, der kommer. Sandheden ligger foran os. Vi er kaldet til at møde den. Det indebærer for kirkerne altid et traditionskritisk opbrud. Den økumeniske dialog er måden, hvorpå dette traditionsrige opbrud kan finde sted. I dette fælles opbrud bliver spørgsmålet om kirkens enhed ikke længere et spørgsmål om, hvad der skiller os indbyrdes, så at vi ikke kan være kirke sammen, men hvad der skiller os alle hver og en fra Kristi sande ene kirke.

I efterkrigstidens økumeniske bevægelse blev K. E. Skydsgaard en af de mest fremtrædende teologer, ikke mindst på grund af sin egen eminente personlige evne til at føre den økumeniske dialog. Hans mangeårige medlemskab af Kirkernes Verdensråds *Committee on Faith and Order* er allerede nævnt. På sin tredje generalforsamling i Minneapolis i 1957 besluttede Det lutherske Verdensforbund at oprette en *Special Commission on Inter-Confessional Research*, hvis sigte også blev at oprette et økumenisk forskningsinstitut i Det lutherske Verdensforbunds regi. Her blev K. E. Skydsgaard den ledende og drivende kraft. I 1963 blev oprettelsen af instituttet endegyldigt besluttet, og året efter begyndte opbygningsfasen af det under K. E. Skydsgaards egen ledelse i København, hvor det fik sit foreløbige hjemsted ved Det økumeniske Institut ved Københavns Universitet, som K. E. Skydsgaard også havde fået oprettet i 1956. I 1965 blev det internationale institut flyttet til Strasbourg og officielt indviet, hvor det siden under navnet *Centre d'Etudes Oecumeniques* har ydet en betydelig økumenisk forskningsindsats.

Med sin indgående viden om moderne romersk katolicisme og sin centrale placering i Det lutherske Verdensforbunds interkonfessionelle arbejde var K. E. Skydsgaard nærmest prædestineret til at være denne organisations officielle observatør ved Det andet Vatikanekonzil i Rom i årene 1962-65. Her blev

han også flittigt benyttet af romersk-katolske teologer som rådgiver, og hans indflydelse nåede så langt som at sætte præg på formuleringer i konciliets dekreter og konstitutioner. I forbindelse med dette arbejde udgav han i 1962 »*Konzil und Evangelium. Lutherische Stimmen zum kommenden römisch-katholischen Konzil*«, og sammen med Georg Lindbeck »*Dialog unterwegs*« og »*Wir sind gefragt. Antworten evangelischer Konzilsbeobachter*« i 1966. Herhjemme udsendte K. E. Skydsgaard samme år den lille bog »*Omkring det andet Vatikanekonzil*«. Ved sin audienstale til pave Paul VI på observatøernes vegne gav han stødet til den romersk-katolske kirkes oprettelse af et internationalt økumenisk forskningsinstitut i Jerusalem, der blev indviet i 1972.

Det er ikke mindst grundet denne indsats inden for økumenisk teologi, at der hyppigt var bud fra udlandet efter K. E. Skydsgaard som gæsteforelæser, og at han blev gjort til æresdoktor ved en række europæiske universiteter: Paris 1954, Lund 1962, Helsinki 1963, Halle og Strasbourg 1967 og Aberdeen 1968. Desuden modtog han Augustinus-prisen i 1954 og hædersgave fra G. E. C. Gads fond 1972.

I dyb overensstemmelse med K. E. Skydsgaards forståelse af teologien og det teologiske arbejde var hans mangeårige virke som hjælpepræst ved Trinitatiskirke, som strakte sig fra hans ankomst til København i 1940 til 1982. Det teologiske arbejde bliver lige gyldigt og tomt og ret beset ukritisk, hvis ikke det står i stadig vekselvirkning med gudstjenestens forkyndelse og lovsang. Det understregede K. E. Skydsgaard gang på gang. Han kunne definere dogmet som et vindue, der lader et glimt af Guds hemmelighed og herlighed lyse frem. Mere magter dogmet ikke. Det kommer til kort over for den virkelighed, det vil udsige, som også er den virkelighed, der møder os i gudstjenestens sammenhæng. Dogmet har sin oprindelse i lovprisningen og må munde ud i den igen i erkendelse af sin egen begrænsning. Gudstjenestens sammenhæng er den basis, hvorudfra dogmatisk tænkning finder sted, men også denne tækningskrise. For her mødes teologen af det budskab, der til stadighed nøder ham til at bryde op på ny. Forholdet mellem teologi og kirke kunne K. E. Skydsgaard bestemme på den måde, at han billedlig talt gjorde kirkens våbenhus til stedet for det teologiske arbejde med dørene åbne ind til kirken og ud i verden på vej til og fra begge steder. For den historiske dimension, som al teologisk tænkning må foregå i, fordi Guds skjulte virksomhed møder os i den, omfatter både kirke og verden. Denne vekselvirkning imellem gudstjenesten og teologien, som var bestemmende for K. E. Skydsgaards teologiske arbejde, er vel nok også forklaringen på, at han gang på gang lagde den apostolske trosbekendelse til grund for sin undervisning i dogmatik og gennemgik den. Den forener i sig bekendelse og lære. Den har sin plads i gudstjenesten, i særdeleshed ved dåben, og den er en koncentreret sammenfatning af det kristne trosindhold.

Som liturg havde K. E. Skydsgaard særlige evner. Han var begavet med en stor musikalitet og spillede selv fortrinligt orgel. For en generation af præster blev han gennem gudstjenesterne ved Trinitatis kirke en læremester i at holde gudstjeneste, både i henseende til liturgi, salmevalg og til kunsten at prædike. Få har som K. E. Skydsgaard evnet at gøre den danske gudstjenestetradition vedkommende og levende, hvilket en stor og trofast menighed takkede ham for i alle årene. I mange år vægrede han sig indædt ved at udgive nogle af sine prædikener på tryk trods utallige opfordringer. Han var ikke tilhænger af trykte prædikensamlinger. Han gav sig dog heldigvis til sidst. I 1987 udkom »Prædikener fra Trinitatis Kirke«. I sin forskning beskæftigede K. E. Skydsgaard sig ligeledes med gudstjenestens historie og teologi. Det resulterede bl.a. i en stor afhandling herom, som er aftrykt i »Haandbog i Kristendoms-kundskab« Bd. VI, der udkom i 1943. Samme år var han medudgiver af Dansk Kirkesangs hjemseforslag, som i høj grad kom til at øve indflydelse på arbejdet i 60-ernes og 80-ernes liturgikommissioner.

Men ikke kun lægfolk i København fik glæde af K. E. Skydsgaards viden og formidlingsevne. Han sagde ofte ja til foredrag rundt omkring i landet, og i særdeleshed huskes han for sin mangeårige medvirken ved møder på »Liselund« ved Slagelse, først sammen med lederen, præsten Niels Dael, men også siden. Et udvalg af disse foredrag er samlet i bogen »Kristendom og Menneskelighed«, som udkom i 1949. K. E. Skydsgaard var også sammen med biskop Halfdan Høgsbro hovedkraften bag ved planlægningen af det refugium, som gudssejrerinde Bodil de Neergaard øn-

skede oprettet i hovedbygningen på godset »Fuglsang« på Lolland efter hendes død, og i mange år sad han i refugiets bestyrelse. Endelig må også K. E. Skydsgaards indsats i Danmarks kristelige Studenterbevægelse nævnes, hvis formand han var i årene 1951-54, hvor han især huskes som den inspirerende leder af de årlige sommermøder på Hald Hovedgård i Jylland.

Da K. E. Skydsgaard i 1942 blev udnævnt til N. M. Plums efterfølger som professor i dogmatik, fik han og familien også tildelt forgængerens professorlejlighed i St. Kannikestræde 11. Nabolaget til Elers Kollegium gjorde K. E. Skydsgaard selvskrevet til at være dette kollegiums mangeårige afholdte efot. Men endnu vigtigere var nabokabet til univertitetet. For det bevirkede jo, at studerende, der havde brug for råd og vejledning i studierne, men såmænd ikke altid kun i dem, bankede på døren i St. Kannikestræde 11 og fandt den åben. Og var professoren ikke hjemme, fik de fuldt ud den samme gavn af at tale med Anna Margrethe Skydsgaard. Hvad det hjem har betydet for mange gennem årene, kan der skrives meget om, men det hører til de minder, man går stille med.

Der findes et tidsskrift, der fører titlen »Theologische Existenz heute«. For et tidsskrift er dette en ret prætentiøs titel. Men der findes mennesker, der i den grad bruger deres person i det arbejde, de er sat til, at person og gerning går op i en højere enhed. I den forstand var K. E. Skydsgaard en teologisk eksistens. Derfor bliver det savn stående, som han efterlader hos mange ved sin død.

Theodor Jørgensen